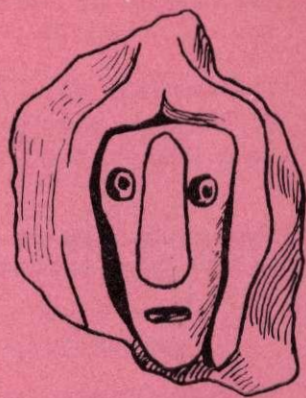

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland
Nr 3 1964

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Sven E. Noreen, Kristianstad.

Redaktionskommitté

Docent Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Sten Körner, Lund

Docent Birgitta Odén-Dunér, Lund

Assistent Bengt Salomonsson, Lund

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn

Föreningens styrelse

Professor Jerker Rosén, Lund, ordf., professor Holger Arbman, Lund, v. ordf., docent Jörgen Weibull, Lund, sekr., docent Erik Cinthio, Lund, v. sekr., museichef Bengt-Arne Person, Varberg, kassör samt lektor Hilbert Andersson, Ystad, intendent Bengt Bengtsson, Lund, docent Bertil Ejder, Lund, museiintendent Lars-Göran Kindström, Hälsingborg, rektor Salomon Kraft, Malmö, professor Sven Kjällerström, Lund, fil. lic. Sten Körner, Lund, museiintendent Harald Lindal, Trelleborg, docent Gösta Lindeberg, Lund, landsantikv. Sven E. Noreen, Kristianstad, stationsmästare Sven Nöjd, Örkelljunga, docent Birgitta Odén-Dunér, Lund, disponent Birger Persson, Ystad, riksdagsman Per Edvin Sköld, N. Rörum, kyrkoherde Gunnar Wallin, Skurup, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn.

ALE utkommer med 3 häften årligen. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Noreen, Nya Boulevarden 9, Kristianstad, tel 044/134 28.

Medlem erhåller tidskriften kostnadsfritt. Årsavgiften 15:— kan insättas på De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings postgiro-konto Lund nr 246831, c/o museichef B.-A. Person, Varberg.

Omslagsbilden visar ett s. k. munkansikte från Fjälkinge efter teckning av Carin Bunte. Se sid. 39.

Gunnar Carlquist

Lundensare och skånehistoriker

Av Hilding Pleijel

Förre överbibliotekarien
Gunnar Carlquist, framstående
historiker och skåning
har gått bort.
Professor Hilding Pleijel
tecknar här hans minne.
Det synes mig, skriver Pleijel,
att Gunnar Carlquist
ej vann den uppskattning
som hans otroliga
forskarmöda förtjänade.
Han avstod själv från
all yttre reklam
och föredrog att låta verket
tala för sig själv.

Under mina studentår på tiotalet mötte jag varje morgon en hästskjuts som kom körande söderifrån förbi domkyrkan. I den höga vagnens baksäte satt en yngre distingerad herre, vanligen klädd i päls och alltid försjunken i djupa tankar. Han såg ut att vara en nyvorden godsägare från den bördiga lundaslätten eller också en framåtsträvande kom-

paniofficer från det närbelägna regementet. Stor blev min häpnad när jag något senare på universitetsbiblioteket fann nämnde herre gå omkring där i tjänstemännens lärda skara. Jag fick veta att han redan var välbeställd bibliotekarie och att han hette Gunnar Carlquist. Rak och reslig, rapp i rörelserna och snabb i talet verkade han alls

icke skåning, även om den mjuka skånska dialekten röjde härkomsten.

I själva verket är släkten Carlquist icke skånsk utan stammar från Finland, och i dess tabeller (i Wilskmans Släktbok) finns det både officerare och agrarer men däremot ingen lärd akademiker. Släktens äldste kände stamfader hette Åke Olofsson och var i slutet av 1600-talet inspektör på ett gods i Karelen. Sonen Jacob Johan beträdde studievägen, blev präst och antog namnet Carlquist. Han gick svåra öden till mötes. Under Stora ofreden (som det nordiska kriget i början av 1700-talet kallas i Finland) måste han med hustru och sex små barn fly från sin prästgård i Karelen. Han råkade i kosackernas händer och måste undergå deras "mångahanda pinosätt, så att de trovärdiga berättelser man haft därom ej utan tårar kunnat åhöras", såsom hans biskop skriver härom. Som så många andra flyktingar kom han över till Stockholm och levde tydligen i stor misär.

Då tycktes en hoppets stråle tändas för honom. Han fick nämligen höra av sin biskop, som också flytt från Finland till huvudstaden, att han skulle ha fått kunglig utnämning till kyrkoherde i Hälsingborg. Han förhörde sig hos Lunds domkapitel i en skrivelse, där han uttalar sitt tvivel om saken, berättar om sina öden och tillägger att han varit "en eländig flyktinge och hette Jacob Johan Carlquist men brukar allenast det första namnet". Lundabiskopen svarade mycket vänligt men måste meddela att det var en namnförväxling — den rätte innehavaren hette Johannes Carlquist. Efter freden kom Jacob Carlquist tillbaka till Finland som kyrkoherde och blev sålunda ald-

rig skåning. Men det måste ha berett hans ättling Gunnar Carlquist en underfundig glädje att i sitt Herdaminne berätta denna sällsamma historia om sin farfars farfars farfar.

Jacob Carlquists ättlingar blev militärer, ja just kompaniofficerare. Sonsonsonen deltog med tapperhet i 1808—09 års krig, kom över till Sverige, blev chef för Torna kompani och dog i Lund 1854. Dennes son blev godsarrendator, hans son kamrer, och i detta hem ute i Knästorp invid Lund föddes som enda barnet Nils Vilhelm Gunnar år 1889. Det har synt mig icke vara ur vägen att för en skånsk läsekrets något redogöra för den genealogiska bakgrunden till en av provinsens allra främsta personhistoriker.

Var Gunnar Carlquists fäderne endast nyskånskt, blev han själv en genuin och hängiven skåning, enkannerligen lundensare, som levde hela sitt liv vid och i den lilla stad som är Skånes hjärta. Under det första årtiondet av sin bibliotekstid bodde han kvar ute i Knästorp och åkte varje dag in till staden med sin trogne "Magnus" som trygg körkarl. Men sedan blev han som sagt staden Lund trogen.

Raskt och rakt gick hans väg mot de akademiska höjderna. Laudaturstudent vid endast sjutton års ålder blev han magister strax efter myndighetsdagen och småningom licentiat och doktor på en historisk avhandling om Sveriges utrikespolitik vid mitten av 1700-talet. Viktigare för hans framtid var emellertid att han redan som tjugoföråring fick inträda som amanuens i Lunds universitetsbibliotek. Där kom han sedan i olika befattningar och slutligen som chef att troget och framgångsrikt verka i nära ett halvt sekel.

Hans betydelsefulla gärning som biblioteksman, särskilt som chef under krigs- och krisåren på 1940- och 1950-talen, skall icke beröras i detta sammanhang. Här skall däremot något redogöras för hans ej mindre viktiga insats som lundensare och skånehistoriker.

Gunnar Carlquist var i eminent mening *civis lundensis*. Hans intresse för hemstaden knöts naturligt nog främst till de akademiska sammanhangen. Det fanns väl knappast någon sammanslutning med lokalhistorisk inriktning, där icke hans solida kunskaper och praktiska handlag togs i anspråk. Han började — helt anspråkslöst såsom sed är — som bibliotekarie hos Skånska nationerna, var i ett par årtionden förman för Akademiska föreningens bibliotek, fungerade länge som Fysiografiska sällskapets bibliotekarie och hade ända till pensioneringen hand om Humanistiska samfundets bibliotek. Han var självskriven som sekreterare i Föreningen Det gamla Lund, när denna bildades år 1918, och han var en av drivkrafterna bakom stiftandet av det livaktiga Tegnérssamfundet år 1946. I redaktionskommittén för Skånes hembygdsförbunds årsbok var han medlem sedan 1940.

Men Carlquist framträdde på detta område även som en pennans man. Som få andra har han bidragit att levandegöra lundastadens och lundaakademiens äldre historia. Hans edition av 1691 års sjättepenningsslängd, som med "upplysande anmärkningar" utgavs i två nummer av Föreningen Det gamla Lunds skriftserie, är ett mycket viktigt dokument till stadens och akademiens historia, och de bifogade "anmärkningarna" är verkligen mycket "upp-

lysande". I samma serie publicerade och kommenterade han ävenledes den gamle lärde överliggaren Nils Peter Osbergs lundaminnen, som är en guldgruva, när det gäller uppgifter om stadens utseende och vardagsliv under årtiondena före 1800-talets mitt. Artikeln *Lundalitteratur* i *Biblioteksbladet* 1919, som Carlquist anspråkslöst kallade "några anteckningar", är en resonerande bibliografi som fyller de högsta anspråk på noggrannhet och fullständighet. Den är alltså oumbärlig inte bara för lokalhistorikern utan även för den mera vittsyftande forskaren.

Det var emellertid som skånehistoriker i vidare mening som Carlquist gjorde sin främsta vetenskapliga insats. Han började egentligen som Karl XII:s forskare — han var ju Arthur Stilles lärjunge! — och publicerade åtkilliga värdefulla undersökningar från den karolinska tiden. Därefter kom han, som redan är nämnt, genom doktorsavhandlingen in på utrikespolitikens historiska problem. Denna linje fullföljde han emellertid inte. Han författade visserligen ett stort parti (tiden 1718—1789) i *Almqvists Världshistoria* men kom snart att helt ägna sig åt hemprovinsens historia.

Även här framträdde han både som redaktör och som urkundsutgivare och författare. Han utgav intressanta sockenbeskrivningar från Frosta härad på 1700-talet och några år senare N. O. Lönqvists "berättelse" om Bara härad 1775, som i själva verket utgör ett av de viktigaste dokumenten om skånskt folkliv under samma tid. Han ombesörjde en modern förstklassig edition av J. C. Barfods mera roande än tillförlitliga "Märkvärdigheter rörande skånska adeln", och han stod som re-

daktör för den omfattande och mångskiftande provinsskildringen "En bok om Skåne" i två band. Nämnas bör också att han även uppträdde som sparbankshistoriker — detta var en tid ett slags akademisk hobby — med den digra skildringen av Sparbanken i Lund och att han tecknade det skånska brandväsendets historia i en mäktig volym. Samtidigt härmed var han en verksam kraft inom Svenskt biografiskt lexikon, där han särskilt bevakade och i många fall även författade de skånska biografierna.

Allt detta — i sig själv en väldig produktion — var emellertid bara ett slags förarbeten till det storverk som för alltid kommer att förknippas med Gunnar Carlquists namn som forskare och författare: Lunds stifts herdaminne. Ännu ett slags "förstudier" till detta arbete måste nämnas. Vid sidan av sin heltidstjänst som biblioteksman verkade han som huvudredaktör för den stora encyklopedien Svensk Uppslagsbok. Där lärde han sig att organisera ordnandet av ett vidlyftigt material och att vid artikelförfattandet tillämpa koncentrationens svåra konst.

Trots dessa förutsättningar var det ändå märkligt att Gunnar Carlquist vågade åtaga sig det ansvarsfulla värvet att ensam utarbeta det stora lundastiftets nya herdaminne. Även om han begränsade verket till tiden efter reformationen, skulle det komma att gälla omkring 8,000 biografier. Men det var nog uppgiftens storlek och svårigheter som fängslade Carlquist. Han ville fresta sina outnyttjade, till synes outömliga arbetskrafter på ett stort företag och ej plottra bort sig på en massa småskrivelser.

Det var ett vanskligt företag. Vis-

serligen hade Severin Cawallin ett sekel tidigare åstadkommit ett mästerligt Lunds stifts herdaminne i fem band, som än i dag hör till de klassiska verken inom svensk personhistoria. Men Cawallins verk var nu efter hundra år alldeles föråldrat och kunde ej skänka någon ledning. Där var pålitligt och värdelöst stoff invävt i vartannat utan någon källkritisk granskning, och dessutom saknades källhänvisningar nästan helt. Därtill kom att efter Cawallins utgåva det hade framkommit en mängd nytt arkivmaterial, främst genom landsarkivens bestånd av kyrkoböcker, bo-uppteckningar och annat viktigt urkundsmaterial. Slutligen skulle nu ett helt sekels prästerskap för första gången biograferas.

Den nye herdaminnestecknaren gick frejdigt och framför allt metodiskt till verket. I en mycket upplysande och välskriven uppsats i Personhistorisk tidskrift 1943 har han själv redogjort för verkets förhistoria, dess planläggning och omfattning, för det tillgängliga källmaterialet och för de principer som måste följas vid utnyttjandet av detta material. Han började med att organisera det omfattande excerperingsarbete som krävdes och nedlade därvid inte minst själv ett grundligt tålamodsprövande arbete genom forskningar i bibliotek och arkiv.

Efter tolv års förberedande arbete kunde Carlquist år 1948 framlägga första delen av det stora nya verket. Det var en mäktig volym som väckte berättigad uppmärksamhet, då den ådagalade att här framträtt en herdaminnestecknare av modernt snitt med genomtänkta principer och väl grundade personuppgifter som riktmärke för sitt arbete. I snabb följd kom sedan det ena

bandet efter det andra och befäste förtroendet för utgivarens spårsinne, noggrannhet och stilistiska skicklighet. Vid 1963 års början utkom det åttonde bandet i denna mäktiga serie, och vid utgivarens bortgång på hösten samma år förelåg mer än hälften av nästa band färdigt i manuskript.

Det är en häpnadsväckande prestation, på sitt område lika fascinerande som stamfaderens livsöde. Detta personhistoriska jätteverk omfattar omkr. 4600 sidor och innehåller ungefär lika många biografier. Registret till sju av de åtta utgivna banden, avseende Malmöhus län, upptager minst 20.000 namn och 50.000 hänvisningar. Förklaringen till att en enda man kunnat åstadkomma allt detta ligger i de redan antydda förutsättningarna hos utgivaren. Som skicklig biblioteksman behärskade han suveränt det nästan överväldigande tryckta källmaterialet, som tränad personhistoriker hade han under årtionden penetrerat de olika arkiven, som skolad historiker förstod han att tillämpa källkritiska principer och som redaktör för ett stort uppslagsverk hade han lärt sig att säga viktiga ting i korta ord.

Det synes mig att Gunnar Carlquist under sin livstid icke rönt den uppskattning som hans otroliga forskarmödor förtjänade. Under nära trettio års tid arbetade han varje ledig stund vid sitt forskarbord, tålmodigt och målmedvetet med försakande av det akademiska umgängeslivet och andra personliga förströelser och utan något egentligt ekonomiskt vederlag. Visserligen hedrades han av Teologiska fa-

kulteten med dess högsta utmärkelse teologic doktorsgraden, han blev hedersledamot av utländska genealogiska samfund och han invaldes i Vitterhetsakademien, det sistnämnda ett vetenskapligt erkännande som beredde honom stor glädje.

Men hans prestationer rönt ej den uppmärksamhet som brukar komma obetydligare men mer popularitetsfångande skribenter till del. Ej ens den kår, vars äldre historia han så magistralt skildrade, ådagalade det intresse för hans verk som man kunnat vänta. Måhända var Carlquists egen personlighet härvid en bidragande orsak. Han ville, som uttrycket lyder, helst jaga ensam. Med sin intelligensaristokratiska läggning och sin avmätta hållning, bakom vilken dock dolde sig en mycket stor känslighet, avstod han från all yttre reklam och föredrog att låta verket tala för sig självt.

Gunnar Carquist fick ej uppleva sitt stora verks fullbordan. Efter en kort men svår sjukdom rycktes han bort, medan han ännu trots den höga åldern stod i sin fulla andliga kraft. Ingen enskild man finns redo att fortsätta hans verk. Ej ens de ekonomiska förutsättningarna äro tillhands. Det synes mig därför vara en värdig uppgift för den skånska hembygdsforskningen att tillse att uppgiften blir löst. Det gäller att här skapa en säker grund, på vilken den kyrko- och kulturhistoriska forskningen kan bygga vidare för att lösa problem av både provinsiell och rikshistorisk räckvidd.

Varberg och den ryska marknaden

Av Birgitta Odén

Såsom ett apropå till det studiebesök, som föreningen gjorde i Varberg i september, presenterar docent Birgitta Odén, Lund här en dramatisk episod i stadens historia och Erik XIV:s handelspolitiska planer under åren 1565—1569, då Varberg befann sig i svenska händer.

Skeppsbild ur Carta marina av Olaus Magnus, 1539.

Handeln på Ryssland gav 1500-talets människor högt skattade varor: dyrbart pälsverk till kläder och prydnad, vax till förbrukning i kyrkor och kanslier, hudar och läder till skomakare och industrier, hampa och lin till segel, tackel och tåg och talg till ett flertal tekniska ändamål.

De dyrbara varorna — vax och pälsverk — kunde bära höga transportkostnader och fördes ibland landvägen

till Västeuropa, men de billiga och skrymmande massvarorna fördes sjövägen genom Sundet till hamnar i Nederländerna, England och Frankrike. Handelsutbytet mellan öst och väst dominerades under 1500-talets första hälft av Lübeck och Nederländerna. En viktig roll spelade även de livländska städerna som förmedlare av kontakten mellan de ryska exportörerna och västerlandets köpmän.

Danmark, som behärskade Sundets bägge stränder, intog en handelspolitisk nyckelposition. Man kunde i ett allvarligt läge stänga Sundet som ett politiskt påtryckningsmedel och man kunde genom ökade tullavgifter skaffa landet en rikt flödande inkomstkälla.

Vid mitten av 1500-talet fick den ryska marknaden en ny aktualitet i den europeiska handelspolitiken. Det var två omständigheter som bidrog till detta. Det ena var ett engelskt initiativ. År 1553 nådde en expedition Vita havet och Dvinas mynning under sitt sökande efter en nordostpassage till Östasien. Detta betydde att en ny handelsväg öppnades för de ryska varorna, där dessa kunde transporteras utan belastning av de baltiska städernas exportavgifter och av Öresundstullen. Det andra var ett ryskt initiativ. År 1558 intog tsaren Narva och förflyttade följande år stapeln för det rysk-europeiska handelsutbytet från de livländska städerna och det finska Viborg till det ryska Narva. Detta i sin tur betydde, att Västeuropas köpmän även i Östersjön kunde träda i direkt kontakt med de ryska köpmännen och producenterna. Inom loppet av ett enda decennium upphävdes förutsättningarna för sekelgamla handelsvanor, som i praktiken hunnit få en halvt monopolistisk prägel. Den ryska marknaden blev ett centralt intresse för rivaliserande engelska handelskompanier, för nederländska storköpmän och finansärer och för lübska köpmän, som slog vakt om vikande positioner.

Det uppblossande intresset för den ryska varuströmmen gav även i Sverige upphov till handelspolitiska spekulationer. Ryska varor skulle föras till Sverige och över svenska vattenvägar

västerut. Stapeln skulle förläggas till Älvsborg, Sveriges enda västerhavshamn. Den omfattande transporten skulle möjliggöras genom förbättrade vägar och en kanalväg. Tack vare denna nya led skulle den ryska marknadens varor kunna utbjudas till västerns köpmän i en välbelägen hamn. Danmarks nyckelposition skulle försvagas och Sverige skulle kunna få en likartad inkomstkälla som Öresundstullen genom exporttullar i Älvsborg. Utbudet av de eftersökta ryska varorna i Älvsborg skulle dessutom locka västerns köpmän att föra kläde och salt till Sverige. Härigenom skulle dessa varor bli rikligare och billigare i landet.

Det var sådana planer och förhoppningar, som låg bakom den svenska expansionen i Estland och den engelska friarpolitiken under Erik XIV:s första år. En av förutsättningarna för realiserandet av dessa planer uppfylldes. Reval gav sig 1561 under svensk överhöghet. Erik XIV hade kommit i besittning av en liknande nyckelposition vid Finska viken som Fredrik II innehade vid Sundet. Makten över de ryska varorna låg nu även i svenska händer.

Sveriges framgångar i öster kunde inte undgå att influera på det utrikespolitiska läget i Östersjön. Danmark, Lübeck och Polen oroades av utvecklingen. I augusti 1563 utfärdade Fredrik II sin krigsförklaring mot Sverige. I förbund med Danmark stod Lübeck och Polen. Lübeck förmedlade vid denna tid större delen av Sveriges handelskontakter. En blockad mot Sverige tedde sig i det läget som ett verksamt medel att betvinga landet. Blockaden inleddes omedelbart. Men för att blockaden skulle bli effektiv var det nödvändigt att avskära Sverige från för-

bindelsen med Nederländerna och England. Diplomatiska hänvändelser båttade föga. De omedelbart efter krigsutbrottet inledda danska anfallen mot Älvsborg var ett led i danskarnas strävan att göra blockaden effektiv. Ett annat var Fredrik II:s hotelser mot den nederländska handeln dels i Norge, dels genom Sundet, om man från nederländsk sida inte respekterade blockaden.

I september 1563 föll Älvsborg och Sverige blev effektivt avspärrat. Bristen på importvaror blev snabbt kännbar. Vin saknades för gudstjänstbruk, kläde kunde inte införas till trupperna och det livsnödvändiga saltet steg hastigt i pris. Ett hål i blockaden framstod som alltmer nödvändigt både för krigsansträngningen och för folkhushållningen. Olika fälttågsplaner västerut prövades och misslyckades. I augusti 1565 stod så de svenska trupperna framför Varberg. Staden intogs och plundrades och överlevande borgare flydde över till riksdanskt område. I september föll det sönderskjutna slottet i svenskarnas händer. Fredrik II:s förhoppningar om att snabbt återtaga slottet grusades, sedan det uppbåd av skånska bönder han mobliserat bröt upp från lägret och begav sig hem — först Frosta härad, så Bara och Oxie och till slut även Färs. Varberg förblev i svensk hand.

På svensk sida väckte Varbergs erövring stor glädje. Händelsen hugfästes med en propagandadikt på tyska och en latinsk berättelse, där erövringens militära betydelse och Sveriges rättsliga anspråk på Halland utbroderades i tidens stil.

I november 1565 kunde man från fältlägret meddela ståthållarna i Stock-

holm, att Gud givit Kungl. Maj:t och Sverige Varberg vid Västersjön. Kungen ämnade skriva till några holländare och begära salt och andra varor, som kunde vara nyttiga både för förvaltningen och rikets inbyggare. Erövringens handelspolitiska betydelse dominerar i denna skrivelse för internt bruk. Men även andra mera vidsträckta handelspolitiska intentioner tog form: en stor del av de kapade ryska varorna, som låg magasinerade i Stockholm, skulle under vintern föras till Varberg och där bytas mot salt, kläde och andra för förvaltningen nödvändiga importvaror. Varorna skulle medan det var öppet vatten föras till Söderköping och magasineras där, tills vinterföret möjliggjorde en landtransport från Söderköping till Varberg. De kvantiteter ryska varor, som skulle fraktas genom landet, var i första omgången 60 skpd vax, 400 skpd lin och 30 000 oxhudar. Varberg skulle sammanknytas med den ryska marknaden över frusna, svenska vintervägar.

Riksrådet delade kungens optimistiska framtidsvyer. Genom erövringen av Varbergs slott hade Kungl. Maj:t fått "den lägligaste och bekvämligaste hamn, som kan vara i Västersjön", heter det i ett rådslag den 20 november 1565. Över denna hamn kunde man få all tillförsel till riket, som just nu behövdes. Rådet uppmanade kungen att söka förbindelse med konungen i Spanien och ingå en allians med honom, så att man lättare skulle kunna få varor från Nederländerna. (Rådslaget utg. av S. Kjöllérström i *Historisk Tidskrift* 1935, s. 249 f.)

På danskt håll oroades man av tanken på att svenskarna genom Varberg kunde träda i kontakt med västern. I

Lévin Algoets karta över Nordeuropa i en utgåva från 1593.

mars 1566 hade Fredrik II genom några danska adelsmän, som återvänt från svensk fångenskap, fått kunskap om att svenskarna planerade att skicka talg och andra varor till Varberg. Man trodde sig också veta, att fem holländska fartyg lastade med salt, vin och kläde låg i Varbergs hamn. I oktober samma år meddelade befallningsmannen på Halmstad, att sex holländska skepp låg i Varberg. De motåtgärder som planerades från dansk sida var

kapning av fartyg, som varit i Varberg, och stängning av Sundet för de köpmän, om handlat med svenskarna. Varberg skulle avskäras från handel även österifrån. Daniel Rantzau, som förde befäl över de danska styrkorna, hade givit Fredrik II sitt löfte att plundra de svenska godskonvojerna till Varberg för att därigenom förhindra, att ryskt gods skulle kunna utbjudas där.

Handeln över Varberg fortfor under

Kung Erik XIV efter oljemålning av Steven van der Meulen. Nationalmuseum, Gripsholmssamlingen.

de följande åren att vara en nagel i ögat på danskarna. Då Fredrik II i april 1567 planerade att återtaga slottet, hade han främst två motiv för detta: han ville lätta trycket på Akershus, som belägrades av svenskarna, och han ville hindra främmande köpmän att löpa in i hamnen så "djärvt" som förut. Omsorgen om blockadens effektivitet spelade således fortfarande en viss roll för de danska planerna. I planeringen ingick både kupper mot sven-

ska örlogsskepp i Varbergs hamn och belägring av slottet.

Varbergs erövring på hösten 1565 betydde, att svenskarna slagit ett hål i den blockadring, som danskarna och lübeckarna vid krigsutbrottet upprättat mot Sverige. Den handelspolitiska betydelsen av Varbergs erövring erkändes av samtiden och har även i vår tids forskning understrukits. Aktionen mot Varberg har länge betraktats som ett bevis för hur målmedvetet Erik XIV arbetat på att bryta blockaden för att skaffa Sverige en nödvändig import från "Västersjön".

Men man har gått ett steg längre. Man har påvisat att Varberg nu inlemmades i den stora handelspolitiska plan, som redan tidigare lekt Erik XIV i hågen. Den ryska varuströmmen skulle gå fram över Sverige men nu inte längre över Älvsborg utan över Varberg. Varberg skulle bli en stapelstad för den ryska marknaden. I gengäld skulle Sverige kunna locka västerns köpmän till Varberg och därmed effektivt bryta blockaden.

Det är uppenbart, att Varbergs erövring hade ett klart handelspolitiskt syfte för den svenska ledningen och att danskarna lika klart uppfattade de risker för blockadens effektivitet, som ett Varberg i svenska händer innebar. Det kan knappast råda någon tvekan om att själva planen låter sig infoga i ett genomtänkt handelspolitiskt schema och att forskningen bedömt motiven för åtgärderna mot Varberg rätt. Däremot har man knappast ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt, hur planerna realiserades. Vad kom Varberg att betyda som importort för västliga varor och som stapel för produkter från den ryska

marknaden? Hittills har man i allmänhet ansett, att planen programenligt fullföljdes och att det först var den danska återerövringen av Varberg i oktober 1569, som åter slöt blockaden kring landet. Låt oss pröva, om detta är riktigt.

En bedömning av handeln i Varberg åren 1565—1569 är inte lätt. Självfallet kan vi inte utgå vare sig från svenskar-
nas förhoppningar eller från danskar-
nas farhågor. Några tullräkenskaper har inte bevarats från Varberg. Inte heller kan det påvisas, att någon tullstation upprättades i den sönderskjutna och ödelagda staden eller vid slottet och hamnen.

Om vi inte vet något med säkerhet om den totala handelsomsättningen i Varberg under den svenska ockupationen, så är vi så mycket bättre under-
rättade om den svenska kronans handelstransaktioner där.

Handeln i Varberg organiserades under Erik XIV:s direkta ledning på hösten 1565, men först på våren följande år kunde planerna förverkligas. I mars ankrade några vinddrivna skepp i hamnen. Två skepp ankom samtidigt, lastade med salt, vin och sill. Befälhavaren på Varberg, Åke Bengtsson (Färila), köpte rhenvin från fartygen utan att kunna betala det. Då Erik XIV fick besked om skeppens ankomst, såg han mycket ljust på situationen och förmanade Åke Bengtsson att behandla de främmande köpmännen väl och köpa mer varor, främst salt, kläde och sill. Under den närmaste tiden köpte Åke Bengtsson vin, salt, sill och kläde men i blygsamma kvantiteter. Fortfarande kunde inte inköpen betalas. Då ett saltskepp från Vlissingen anlände i början av maj, hade den svenske befälhavaren

fortfarande varken pengar eller varor att betala inköpen med. En bojort jagades ungefär samtidigt in i hamnen av fribytare, och Åke Bengtsson var tveksam, hur han skulle förfara med godset. Ännu ett fartyg anlände från väster, ett Amsterdamskepp lastat med salt och humle. I mitten av maj vindrevs en hel konvoj om 19 nederländska skepp in i hamnen men fortsatte så gott som omedelbart sin färd genom Sundet. Fredrik II anklagade senare några av skepparna för att ha handlat med svenskarna i Varberg. Några belägg för en mera omfattande handel med dessa fartyg finns emellertid inte. I varje fall har den svenska kronans handel med de vinddrivna skepparna icke antagit större omfattning.

Det är uppenbart, att de första månaderna av 1566 icke medförde den lätt-
nad i importen, som man hoppats på för förvaltningens räkning. Endast få fartyg anlände frivilligt och de som anlände fick gods exproprierat, utan att befälhavaren på slottet kunde lämna någon ersättning.

Kronans handel i Varberg lamslogs av brist på betalningsmedel. Anledningen till detta var, att Varbergsplanens andra del, transporten av ryskt gods till Varberg, klickade. Redan på hösten 1565 hade konungen planerat transporten till Varberg av ryska varor, men de slutliga ordena kom först på nyåret 1566, då transporten med hänsyn till årstiden måste göras över land. I februari 1566 kunde en varukonvoj, ledd av tre köpsvenner från Stockholm, anträda den långa färden, men först i början av juni nådde varorna bestämmelseorten. Allt tyder på att transporten genom det härjade in-

landet varit ytterst vanskelig och tidsödande. Däremot lyckades det inte Rantzau att infria sitt löfte till Fredrik II att utföra en kupp mot konvojen. Denna anlände utan att ha oroats av danskarna.

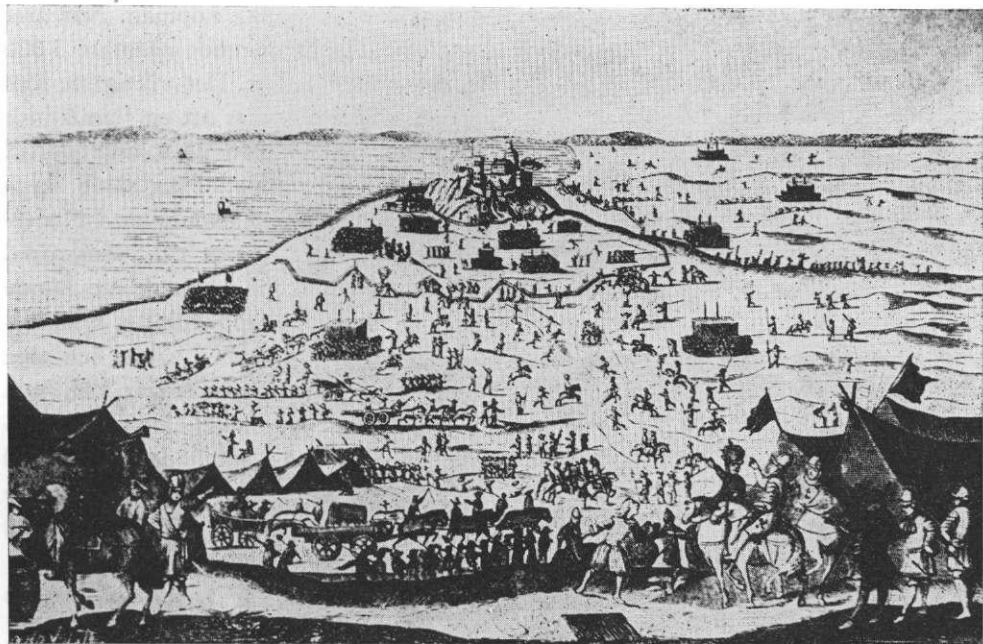
Ett kronovaruhus inrättades i Varberg och man kunde nu börja sälja ryska varor i Varberg. Men fortfarande var varutillgången knapp. Det var endast en tredjedel av de varukvantiteter, man ursprungligen räknade med, som kunnat fraktas från Stockholm till Varberg. För att öka varuunderlaget gav man fogdarna i Västergötland order att också leverera smör, talg, trävirke och hudar till Varberg. Resultatet blev klent.

Erik XIV var inte benägen att sälja de svenska och ryska varorna i Varberg till billigt pris. Han bestämde själv priserna och satte dem avsevärt högre än priserna i Stockholm. De främmande köpmännen vägrade omedelbart att acceptera de kungliga priserna, vilket försatte den svenske kommandanten i ett bekymmersamt läge. Han hade redan för länge sedan lagt beslag på och förbrukat de införda varorna — nu vägrade köpmännen ta emot returgoods till det pris kungen begärde. För att kunna avyttra varorna måste man snart nog frånga kungens order. Trots det förblev stora varupartier osålda. Kronans prispolitik har tydligen verkat avskräckande på köpmännen.

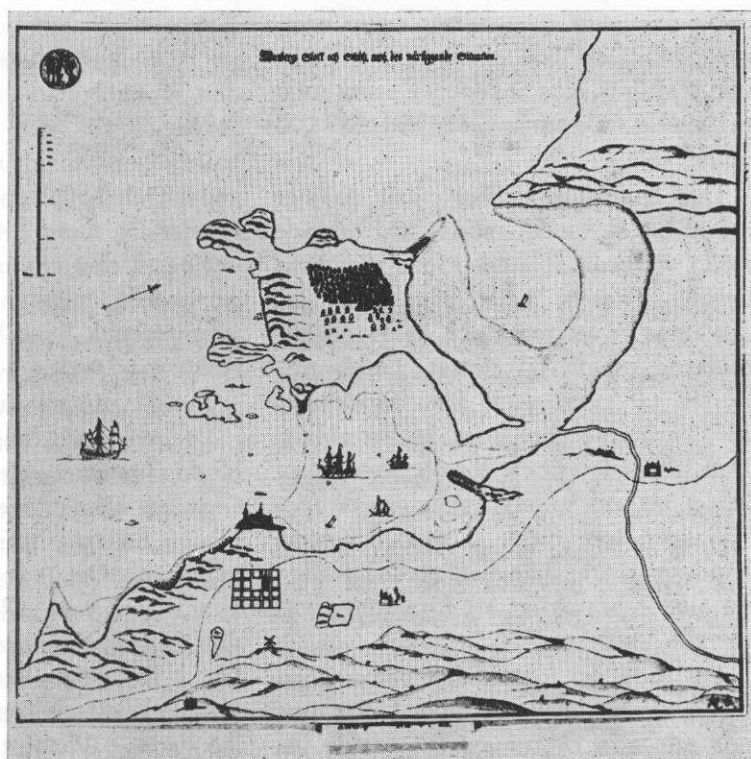
Kungens uppskruvade prissättning på kronans varor motiverades med transportkostnaderna. Men transportkostnaderna drabbade bönderna och icke kronan och var således närmast en förevändning för de höga priserna. Prissättningen var ett led i Erik XIV:s

allt sedan regeringstillträdet målmedvetet drivna prispolitik, som avsåg att med tvångsmedel förbättra exportvarornas värde i förhållande till importvarorna. Möjligen har han också räknat med att Västeuropa genom Öresundsspärren led brist på ryska varor och att köpmännen därför var villiga att betala höga priser för dem. Men kungens föreställning om möjligheten att diktera priserna har varit orealistisk och den kungliga prispolitiken har varit ett farligt spel med hänsyn till Sveriges vanskliga läge och bristen på varor i landet.

Förhållandena i Varberg kan knappast ha tett sig lockande för köpmännen i väster. Höga priser på ryskt gods och statligt tvångsköp på deras eget gods mötte dem i Varberg och represalier från danskarna hotade dem i Sundet eller på hemresan. Det finns tecken som tyder på att västerns köpmän började undvika Varberg. Uppgifterna om främmande fartyg i Varberg upphör så gott som helt. Erik XIV utfärdade redan i slutet av juni 1566 befallning om att Sveriges lilla västerhavsflotta skulle kapa fientliga fartyg och förmå spanska, franska, engelska och nederländska fartyg att anlöpa hamnen. Man vågade inte förlita sig på att fartyg anlände frivilligt. Kronan kunde efter de första månadernas handel endast anskaffa begränsade varukvantiteter i Varberg. Då Hogenskild Bielke i slutet av november 1566 rapporterade till Erik XIV om läget, kunde han meddela, att inget kläde införts till Varberg, sedan han tillträtt som befälhavare i september samma år. Inte ens knektarna på Varbergs slott hade fått kläde. Då ett skepp från Amsterdam på senhösten

Varbergs fästning erövrar av danskarna 1569. Efter Hovenberg och Novellanus 1589.

Plan över Varberg
från 1600-talets
förra hälft.

1566 vinddrevs in i Varbergs hamn, måste klädet ombord tagas i beslag för kronans räkning. Så svårbemästrad var importen i en hamn, där man blott någon månad tidigare räknat med att Bielke skulle kunna anskaffa avlöningskläde för två regementen.

Överblickar vi det första årets kronohandel i Varberg, så framstår den som mycket måttlig. Endast ett tiotal köpmän har sålt varor till kronan. Viktigast var inköpet av salt — 4 961 tunnor — medan endast c:a 200 åmar vin och 166 tunnor sill kunnat inköpas. Även en del vapen och ammunition hade anskaffats men i små kvantiteter. Allvarligast var kanske, att endast några hundra alnar kläde kommit kronan till handa över Varberg, detta med hänsyn till det stora behovet av kläde för armén.

Omsättningen under det första året uppgick till blott 30 000 mark, en summa som för att framstå i sin rätta dager bör jämföras med inköpen i Stockholm samma år. Dessa uppgick till 389 000 mark.

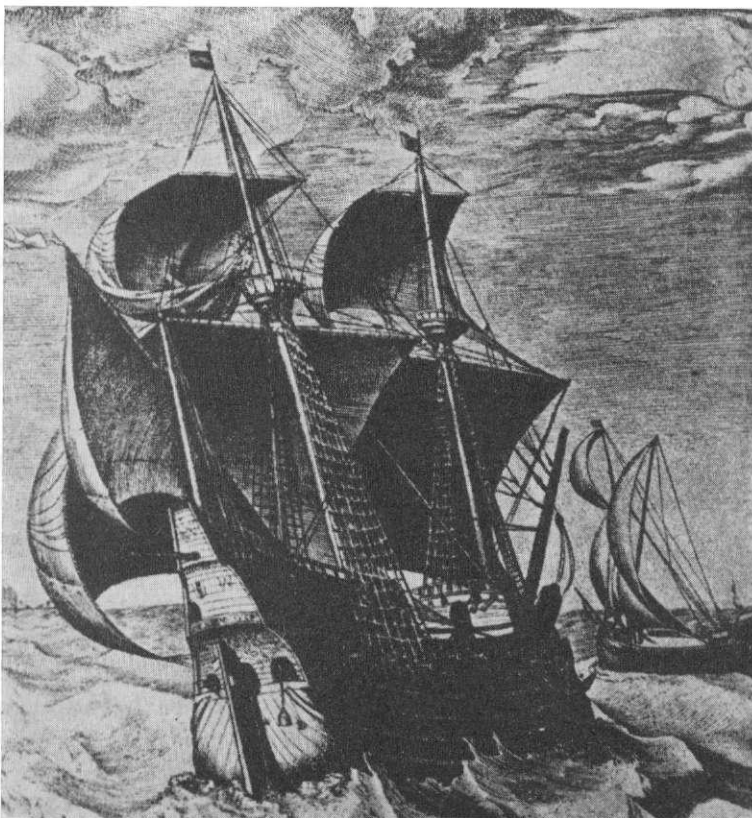
Det hade inte heller varit möjligt att sälja de med möda nedfraktade ryska varorna. I juni 1567, när handeln i Varberg hade pågått ett år, låg ännu $\frac{1}{3}$ av vaxet och $\frac{1}{3}$ av narvahunarna osålda på slottet. Landtransporten av ryskt gods från Stockholm till Varberg upprepades heller aldrig. Den stannade vid ett försök, som måste betecknas som misslyckat under de förhållanden som rådde. I mars 1567 erkände man från kansliet, att det ställde sig alltför besvärligt att föra tunga varor till Varberg.

Följande år fortsatte kronoinköpen i blygsam skala: 9 st kläde, 1 070 tunnor salt och 18 tunnor sill kunde in-

köpas från sex olika köpmän. När året var slut, låg fortfarande närmare 3 000 ryska hudar osålda. Det viktigaste som hände under året var att en flamländsk köpman, Willem van Wijk, anlände till Varberg med vinlast. Han sålde skeppet till kungen och lovade att i Nederländerna skaffa vapen till svenskarna. Genom detta skepp i svensk ägo kunde Erik XIV lättare upprätthålla sina förbindelser med världen i väster och taga initiativ till nya värvningar och nya diplomatiska kontakter. Handelsomsättningen i Varberg stannade vid 14 000 mark detta år, medan man i Stockholm kunde köpa varor för närmare 500 000 mark.

Under 1568 och halva året 1569 köpte man fortfarande en del vin, salt och kläde av fyra nederländska köpmän, men omsättningen uppgick knappt till hälften av vad den varit 1567. Då danskarna på senhösten 1569 återtog Varberg, hade staden för länge sedan upphört att ha någon praktisk betydelse för den svenska finansförvaltningens försörjning med importgods. Och i slottets dåliga förvaringslokaler låg ännu 1 440 ryska hudar av det parti, som tre år tidigare varit planerat som inledningen på en svensk transitotrafik över Varberg mellan den ryska marknaden och Västeuropa!

Det är uppenbart, att kronohandeln i Varberg icke fungerade tillfredsställande. Importen blev betydligt mindre än man räknat med. Inte heller var planen på transitering av ryska varor realistisk. Det var endast obetydliga kvantiteter som såldes i Varberg. Då därför Erik XIV i september 1566 skriver i sin personliga dagbok, att han fått underrättelse om att 100 000 mark låg redo i Varberg för försålda nar-

Ett holländskt handelsfartyg från 1500-talets mitt efter målning av P. Breugel d. ä.

viska varor, så ger detta icke en riktig bild av läget. Narvagodset skulle aldrig ens i bästa fall ha inbringat en sådan summa vid försäljning — och ännu låg stora partier osålda. Kronans penninginkomster från Varberg härörde så gott som uteslutande från försäljning av kapat och inköpt salt och vin, som genom livsmedelsbristen i landet kunde säljas till höga priser.

Ser man läget i stort, är det knappast förvånande, att Varberg aldrig fick den betydelse, som man räknade med, då staden och slottet föll i svenska hän-

der. Öresundsspärren hade visserligen försvårat kontakten mellan Östersjön och Västeuropa, men varubristen i väst var mest kännbar i fråga om spannmål. I Nederländerna hotade hungersnöd — men spannmål stod inte att få i Varberg. Hotet om en allvarlig brytning med Danmark gjorde handel med Varberg icke blott riskfylld för den enskilde skepparen utan för hela Nederländerna. Redan 1564 hade Fredrik II hotat med att liksom sina förfäder företaga en generalstängning av "våra pass och strömmar", om Nederländer-

na upprätthöll handelsförbindelser med svenskarna. Även det andra ledet i planerna — försäljning av ryskt gods — hotades av yttre omständigheter. En transitering av narvagods kunde kanske genomföras med kapat gods, men vägen Stockholm—Varberg kunde aldrig bli en handelsroute av verklig betydelse, så länge Ryssland vägrade att låta svenskarna kontrollera handeln på Narva. Då Erik XIV efter de rysk-svenska förhandlingarna på hösten 1566 blev klar över den ryska inställningen, upphör också varje hänsyftning på transitering av narvagods över Varberg.

Det återstår att ställa frågan om Varberg för *landets* ekonomi betydde det hål i blockaden, som Erik XIV antydde i brev och proklamationer. Som tidigare understrukits saknas säkra hållpunkter för en bedömning av den totala handeln över Varberg. Men det är möjligt att peka på vissa omständigheter, som kan ge utgångspunkt för en försiktig bedömning. För det första: borgerskapet i staden har varit starkt decimerat efter den svenska skövlingen. Dessutom har borgarna varit avskurna från gamla handelsförbindelser i omlandet till följd av den svenska ockupationen. Varberg var således knappast under den svenska tiden någon funktionsduglig handelsstad, som kunde locka utländska köpmän. För det andra: det är möjligt, att svenska borgare och bönder sökt nå kontakt med främmande marknader över Varberg. Vi vet att så har skett i ett fall. Borgare från Lidköping och Jönköping har befraktat en saltskuta, som lossats i Varberg. Men det finns inga spår av att detta exempel omsattes i stor skala för att lindra saltbristen i landet. De bönder som av kungen beordrades till Varberg med

livsmedel till trupperna, hänvisades att köpa salt av den kunglige saltskrivaren och någon handel med de främmande köpmännen i hamnen förutskickades inte. Dessa inköp rymts inom den kungliga importens ram. För det tredje: kungamakten övade stark kontroll över importen i de svenska östersjöhamnarna under dessa år. Avsikten var dels att hindra borgerskapet att oskäligt höja priserna på de sällsynta importvarorna, dels att säkerställa kronan tillgång till varor för förvaltningen. Liknande förhållanden synes ha rått i Varberg. Endast under förutsättning att köpeavtal inte kunde slutas med kronans representanter tillät Erik XIV, att varor i Varberg såldes till borgare eller svenska undersåtar. Det är knappast sannolikt, att kungen i detta läge tillät en okontrollerad borgerlig handel *i stor skala* i Varberg, medan kronans eget behov av varor inte kunde tillfredsställas där. För det fjärde: endast under den första hälften av 1566 har vi danska och svenska vittnesbörd om att ett flertal utländska fartyg legat i Varbergs hamn. Om dessa vittnesbörd gäller dessutom, att vi aldrig kan fastställa, om inte de olika rapportörerna sett *samma* fartyg, som legat kvar i hamnen i avvaktan på trygg hemfärd eller på att betalning skulle erhållas av den svenska kronan. Från tiden efter sommaren 1566 finns inga pålitliga rapporter om annat än ett eller annat utländskt skepp i hamnen. Det finns därför knappast anledning att räkna med att Varberg varit en livligt frekventerad hamn, som kunnat ersätta Älvsborg som importort för västliga varor. Sannolikheten talar i stället för att även den borgerliga importen över Varberg varit förhållandevis obetydlig.

Varberg och den ryska marknaden var en djärv kombination från Erik XIV:s sida i avsikt att lösa de problem, som uppstått genom den danska blockaden av Sverige. Men planerna kunde inte genomföras i den skala, som kungen ursprungligen hoppades på. Varberg blev aldrig annat än en för främmande köpmän föga lockande hamn, som tillförsäkrade det närmaste upplandet och

besättningen på slottet i Varberg salt, vin och en del kläde. Dess egentliga betydelse låg i att kungen över Varberg kunde upprätthålla diplomatiska förbindelser med länder bakom fiendens rygg. Det diplomatiska spelet för att bryta Sveriges utrikespolitiska isolering kunde fortsätta utan hinder av den ring danskarna slagit kring riket.

*

*

*

KÄLLOR

Otryckta bl. a.

Varuhus och handling, Varberg. Kammararkivet.

Strödda kamerala handlingar, 32. Kammararkivet.

Kammararens koncept. Kammararkivet.

Vinkällarräkenskaper 1562—1568. Slottsarkivet.

Riksregistraturet. Riksarkivet.

Tryckta

Kancelliets Brevbøger 1561—1565, 1566—1570, utg. ved L. Laursen. 1893—95, 1896.

Kongl. Kansliets diarium öfver ingångna skrivelser 1566, utg. genom C. Silfverstolpe. Historiska handlingar, 8: 2. 1878.

Erik XIV:s Almanacksanteckningar, utg. af C. M. Stenbock. 1912.

LITTERATUR

I. Andersson, Erik XIV. 5:e uppl. 1963.

I. Andersson, Erik XIV:s engelska underhandlingar. Studier i svensk diplomati och handelspolitik. 1935.

A. Attman, Den ryska marknaden i 1500-talets baltiska politik 1558—1595. 1944.

G. Olsson i Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645. 1954.

A. Sandklef, Varbergs historia. 1963.

Förf. kommer att framlägga närmare dokumentation för den här framförda åsikten i ett arbete, Kronohandel och finanspolitik 1560—1595, som snart utkommer.

Hällkistan som blev en ålabod

Av Carin Bunte

I dagens samhälle är det mindre vanligt att arkeologerna får göra systematiskt planlagda undersökningar.

Deras främsta arbetsuppgifter

är att undersöka fornlämningar,

som genom det moderna samhällets krav måste avlägsnas.

Dessa nödgrävningar kan tyckas vetenskapligt godtyckliga men ger ofta överraskande bidrag till vår historia.

Om fyndet av en medeltida fiskarbod, där man väntat sig en förhistorisk grav skriver

Carin Bunte, antikvarie

vid Skånes hembygdsförbund, Kristianstad.

Bildtext sid. 19.

Norra lervallen framtagen. Fotot visar ålabodens läge vid strandkanten.

I bakgrunden skimtar Simrishamn.

Foto förf.

Den vackra, snålt gräsbevuxna Tobisborgsstranden norr om Simrishamn är ett populärt strövområde för simrishamnsborna, men alla har väl inte lagt märke till de låga kullar, som ligger mellan 25 och 50 meter från vattenbrynet på kanten av strandvallsbranten. På en lantmäterikarta från 1785 är de två södra kullarna utsatta och på den tillhörande beskrivningen omnämnda som "Tvenne Stücken kullar på Sanden vid Stranden". Ytterligare lite längre söderut, ungefär mitt på den

udde, som bildas mellan Tomarpsåns utflöde och havet, är "Herrar Holmströmmarnes Ålebod" markerad. Däremot saknas på 1700-talskartan såväl den norra kullen "på sanden vid stranden" som den något högre upp belägna gravhögen.

Mellan Vårhallen och den sistnämnda strandkullen har under lång tid täkt av den berömda, rena kvartssgrus bedrivits, som gjort namnet Simrishamn känt från Sumatra och Rio de Janeiro till Örkeljunga och Svedala. På grund av

denna täkt rasade för några år sedan norra och östra kanten på kullen ner, varvid ett par på kant stående hållar blottades ca 2,5 m under markytan. Det fastslogs då, att kullen var en fast fornlämning och den ansågs dölja en hållkista. För att förhindra ytterligare skadegörelse lades en stödvall upp mot rasbranterna och grustäkt förbjöds närmre än 50 m från kullen. Den i hastig takt ökande efterfrågan på reningsgrus tvingade emellertid grus-exploatören att begära tillstånd till fornlämnings borttagande och i maj 1964 grävdes "gravhögen" ut.

Det visade sig tämligen snart att kullen inte dolde någon hållkista. Sedan gräsvålen och ett 30—50 cm djupt gruslager borttagits, avtäcktes resterna av en hydda, vars väggar var uppbyggda av lera med här och var inlagda stenblock. Stenarna har uppenbarligen tagits på den närbelägna Vårhallen.

Ursprungligen har hyddan varit hästskoformad. Den var liten, innermått ca $2,5 \times 4$ m. Ingången var 1 m bred och vette mot havet. Lerväggarna hade flu-

tit ut, varför man inte med säkerhet kan ange deras bredd, men de bör ha varit omkring 1,5 m breda. Ungefär i hyddans mitt fanns en hård med prydligt stensatt kant. Någon speciell golvbeläggning har inte funnits. Ett mörkare gruslager med mycket djurben, bl. a. en hel del fiskben,¹ flera starkt förrostade järnnitar med stora, flata huvuden och ett fåtal glaserade keramikskärvor markerade golvnivån. Rester av tak saknades helt. Sannolikt har hyddan varit täckt med vass eller halm.

Strandbranten omedelbart utanför hyddans framsida hade förstärkts med oregelbundet, rätt glest lagda stenblock. Det var några av dessa som blottlagts 1959 och givit upphov till teorien om hållkistan.

Den preliminära genomgången av fyndmaterialet, vilket som ovan nämnts huvudsakligen består av ben, har inte givit någon absolut fingervisning om dateringen. Keramikskärvorna kan bestämmas som fragment av två skållakel till ugnar och av en s. k. stärtgryta, d. v. s. en trebent lergryta med rörformat, rakt handtag. Den är invändigt

brunglaserad. Sådana grytor tillhör en vanlig och mycket långlivad lerkärlsgrupp.

De bägge skålkaklen är flatbottnade med slät insida och fyrkantig mynning. Det bäst bevarade är brunglaserat på insidan och har mynningsmåtten 11,5 cm. Djupet har inte kunnat mätas. Det andra kaklet har en mörkt brungrön glasyr. Skålkakel av den här påträffade typen torde kunna dateras till 1400-tal.

Man frågar sig onekligen vad skålkakel, vilka användes för att bygga kakelugnar, har att göra i en simpel hydda, där en stensatt eldstad på golvet sörjde för värmebehovet. Förmodligen har hyddans ägare kommit över kaklen, då sådana lossats från en båt i Simrishamns hamn,² och ansett dem vara utmärkta förvaringskärl eller också har de tillvaratagits vid rivningen av en ugn. Om så är fallet ger kakelfragmenten ingen hållpunkt för noggrannare datering.

Att bestämt tidsfästa detta enkla hus inom en snäv ram låter sig således inte göra: sent 1400-tal eller 1500-tal eller kanske t. o. m. början av 1600-talet kan komma i fråga.

Hyddan har varit ett säsonghus, en "älabod", och endast använts en kortare tid. Den stora mängden ben från hyddgolvet tyder visserligen på att åtskilliga måltider aväts där, men de få anträffade lerkärlen pekar på ett kortvarigt utnyttjande av platsen.

Närmsta parallellen finner man i Svaneke på Bornholm, där man i slutet av 1800-talet påträffade flera husgrunder med väggar av granit och lera, vilka tolkats som säsongbostäder för fiskare. Myntfynd från tiden mellan

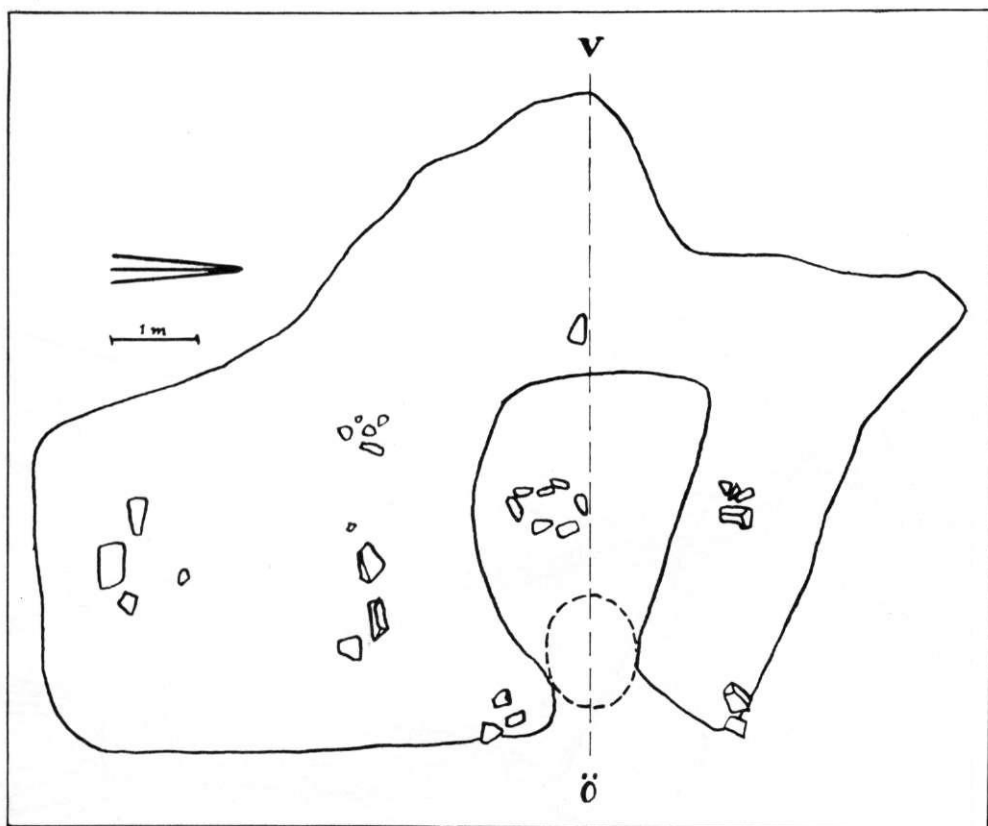
1340 och 1400-talets början daterar denna danska boplatz till tidigast 1400-tal. Även i Skåne och Blekinge har mer eller mindre tillfällig strandbebyggelse undersökts tidigare,³ men man har på den svenska sidan inte förut påträffat hyddor med bevarad väggkonstruktion. Förmodligen har dessa bostäder varit uppförda i ett mer förgängligt material än sten och lera.⁴

Ett intressant fynd utgjorde de två fragmentariska hästskelett, vilka påträffades under hyddgolvet liggande på en eldplats i en nergrävning tillhörande en äldre marknivå. Med eldplats menas här en grund fläck med sot och rödbränd sand utan någon stensättning. Ett flertal sådana eldplatser återfanns på denna äldre nivå. Samtliga övriga undersökta, 6 st, var helt fyndlösa.

Skelettdelarna bestod av två kranier utan underkäkar liggande tätt intill och parallellt med varandra, det ena med kraniets undersida uppåt och nosen in mot hyddan, det andra med skallens översida uppåt och nosen utåt. Vidare låg där ryggkotor med revben med buk-sidan vänd in mot hyddan. Däremot saknades svanskotor och extremitetsben.

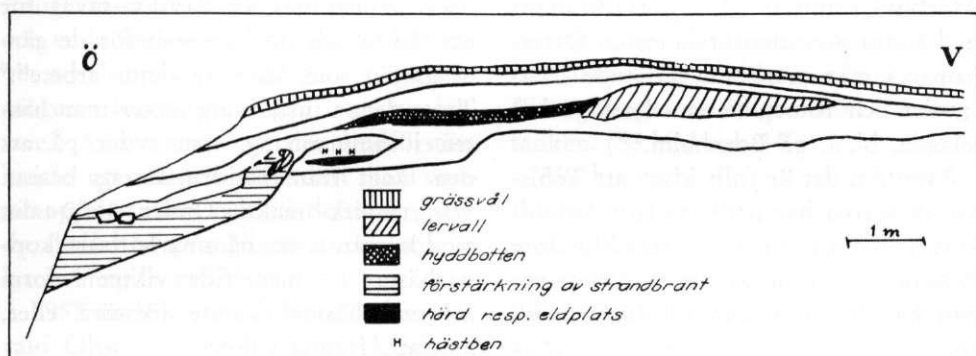
Det är osannolikt att de saknade skelettdelarna försvunnit i samband med fiskehyddans byggande. Visserligen har nergrävningen avskurits genom den ovan omtalade förstärkningen av strandbranten, men eldplatsen var intakt och samtliga ben låg väl samlade på den. Skelettdelarna var inte svedda och inte mörkspaltade. Det rör sig således inte om några måltidsrester.

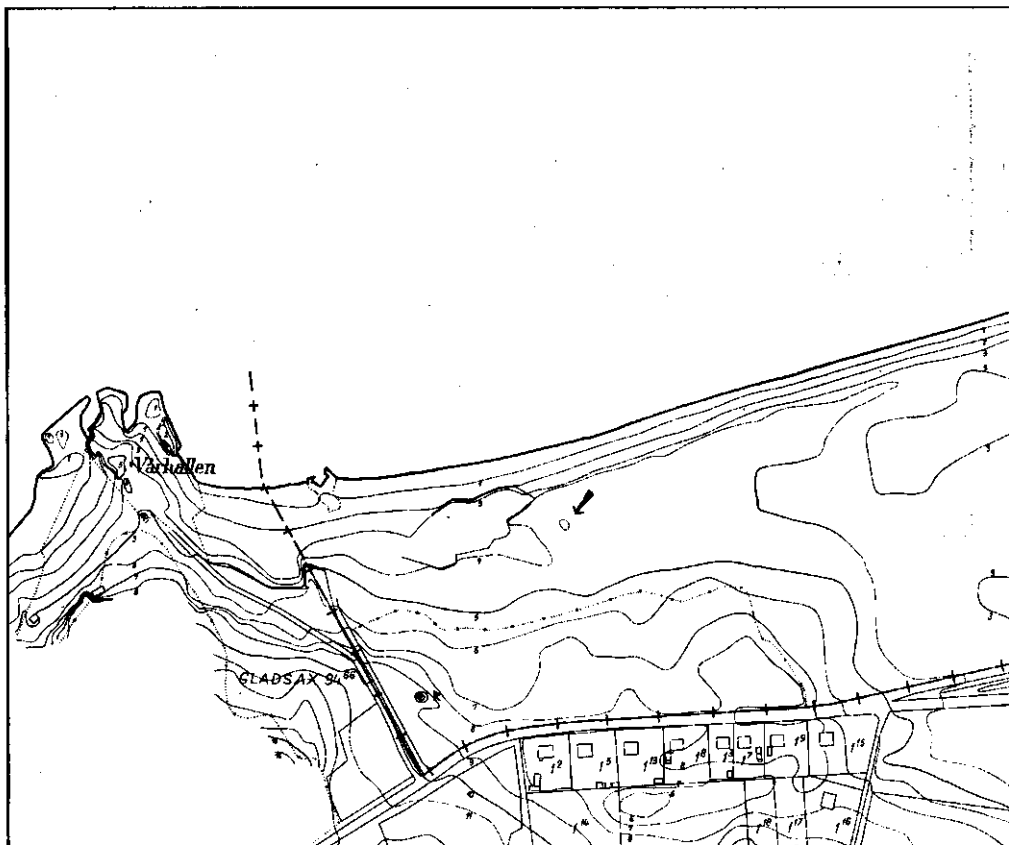
Hästoffer är en känd och utbredd företeelse under nordisk järnålder. Benkombinationen är emellertid i regel anorlunda än i Simrishamnsfyndet: kra-

Plan över hyddan. Den streckade ovalen markerar hästbenens läge.

Profil av hyddan.

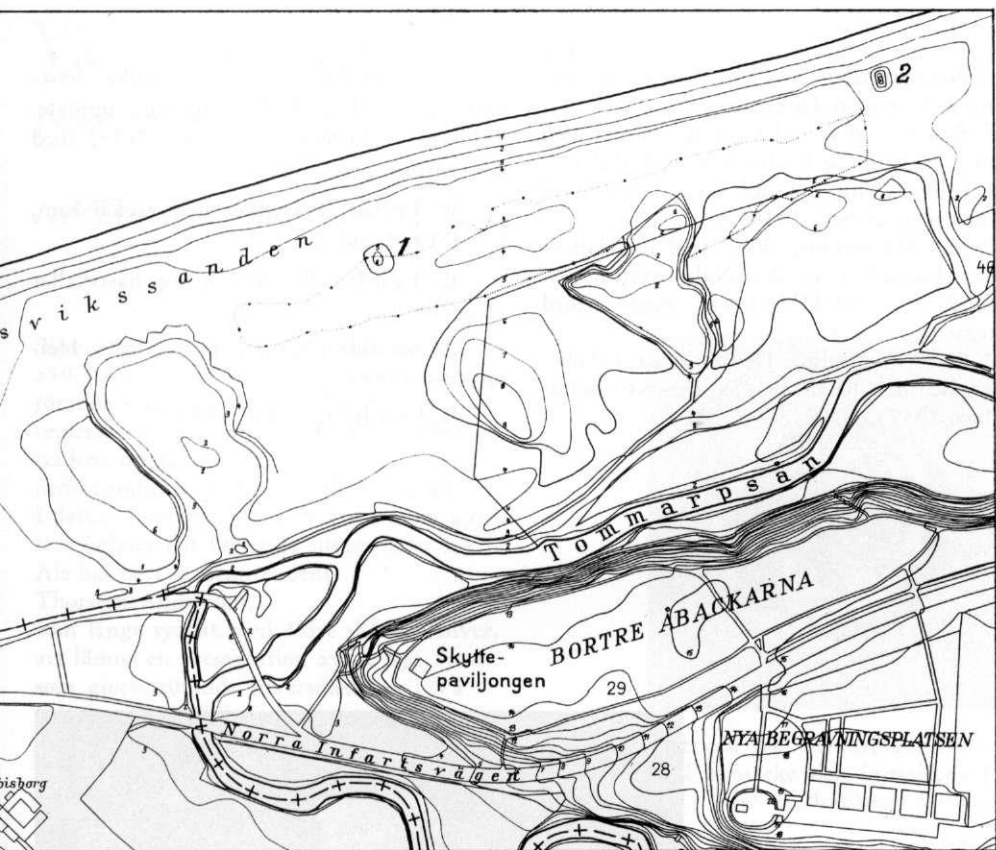

Del av karta över Simrishamn, upprättad 1949. 1 och 2: "Tvenne Stycken kullar på

nium plus fotben eller enbart extremitetsben, ehuru variationer naturligtvis förekommer. Oftast anträffas dessa offerfynd i mossar eller i nära kontakt med andra sötvattenförekomster. Offergröpar i torr mark innehållande hästkranier och fotben är emellertid också belagda, bl. a. på Bornholm.⁵

Även om det är fullt klart att Tobisborgshästarna har nedlagts före lerhyd-dans tillkomst, m. a. o. sannolikt före 1500-talets början, är det tveksamt om man kan hänföra dem till förhistorisk tid.

Av tillgängligt material att döma synes den hedniska hästkulten ha försvunnit i början av medeltiden för att efter hand efterträdas av "avsky såväl för att slakta och flå häst som för de gärningsmän som åtog sig detta arbete".⁶ Trots denna inställning möter man hästen i sammanhang, som tyder på att den långt fram i tiden ansetts besitta viss magisk makt. Under 1600-talet trodde man t. ex. på sina håll att kopparhästar (= medeltida vikter i form av små hästar) kunde förstöra eller, motsatt, främja fiske.⁷

Sanden vid Stranden", R: gravhög. Den utgrävda fornlämningen markerad med en pil.

En variation på hästskelettens användande är bruket att under golvet i logar och bostäder lägga ner hästkranier. Enligt vissa forskare var det primära och enda ändamålet härmed att få golvet att "sjunga" för att göra slagtröskningen i logen och stegen i stugan lättare.⁸ Andra anser att den ljudförstärkande egenskapen sekundärt har vunnit uppskattning, och att dessa nergrävda skallar ursprungligen torde ha spelat en magisk roll.⁹

1957 undersökte landsantikvarie Harald Olsson under ett golv i Lindeska

gården i Vellinge ett par hästkranier. Dessa hade lagts på en bädd av flintknutor. I vardera ögonhålan satt en stor flintboll. Enligt uppgift låg kranierna under flera lergolvslager. De är inte närmre daterade. Anordningen med flintögon ger onekligen stöd åt magitanken. (Se bild sid. 24.)

Mycket talar för att vi i Tobisborg fått ytterligare ett vittnesbörd om att hästen länge haft kvar sin betydelse som offerdjur med ontavvärjande kraft, även om inställningen tog sig andra uttryck än under hednisk tid.

Noter:

¹ Benmaterialet är ännu inte genomgången av någon fackman.

² Kakel importerades under medeltiden från Tyskland. Se R. Blomqvist, Kakel och kakeltillverkning i Lund under dansk tid (Kulturens årsbok 1936).

³ M. Magnusson, Ein frühmittelalterlicher Fischplatz in der Nähe von Kivik. (Medd. från LUHM 1948) med anförd litteratur.

⁴ C. G. Lekholm, Den skånska fiskebebyggelsen och Knäbäck (Sk. hemb.förbunds årsbok 1957).

⁵ En översikt över förhistoriska hästoffer ges i Ulf Erik Hagbergs uppsats, "Blotare i Skedemosse" (Tor 1963), med där anförd litteratur.

⁶ B. Egardt, Hästslakt och rackarskam, Lund 1962, sid 2.

⁷ B. Egardt, Problem kring hästskallar (Rig 1950).

⁸ A. Sandklef, Singing flails (FFC, Helsingfors 1949).

⁹ B. Egardt, a. a. Rig 1950.

Hästskallar i Lindeska gården, Vellinge. Skallarna ligger fortfarande, preparerade, in situ.

Foto B. Centervall.

Vä-silvret och dess mästare

Några nya fynd

Av Thorsten Andersson

Såsom förberedelse till Kristianstads nyss firade 350-årsjubileum har omfattande forskningar rörande stadens historia bedrivits, undersökningar, som framförallt har berört stadens uppkomst och i samband därmed nedläggningen av den medeltida staden Vä. — I detta sammanhang har viktiga fynd gjorts, som belyser det berömda silversmidet i Vä. Ale har bett museintendent Thorsten Andersson, som länge sysslat med äldre skånskt silver, att lämna en presentation av de nya fynd, som gjorts rörande silversmederna i Vä och det äldsta Kristianstad.

Avtryck av signetringen sid. 33
med bomärke och initialerna PP.

Foto: F. Henriksson, Kristianstad.

Inom äldre, skånskt silversmide är de arbeten, som tillverkats i staden Vä, av särskilt intresse. Från tiden före 1614, det år, då staden definitivt nedlades, känner man därifrån ett större antal silverföremål än från någon annan nordisk stad, Köpenhamn och Stockholm undantagna. Den höga kvaliteten hos de främsta av dessa Vä-arbeten understryker ytterligare, att silversmidet måste ha intagit en särställning i staden. Helt klart framstod detta förhållande först i samband med en

silverutställning, anordnad hösten 1942 i Kristianstads museum och senare överflyttad till Nordiska museet. Genom fortsatta studier av Vä-silvret och dess mästare har kännedomen ytterligare ökats. Under den gångna sommaren visades flertalet av de nu kända silverföremålen från Vä åter i Kristianstads museum i samband med en större stads-historisk utställning, anordnad med anledning av Kristianstads 350-årsjubileum. Vä-silversmidet fick sålunda förnyad aktualitet, och det kan vara mo-

tiverat att här ge en kort resumé över äldre och nyare forskningsresultat inom detta område.

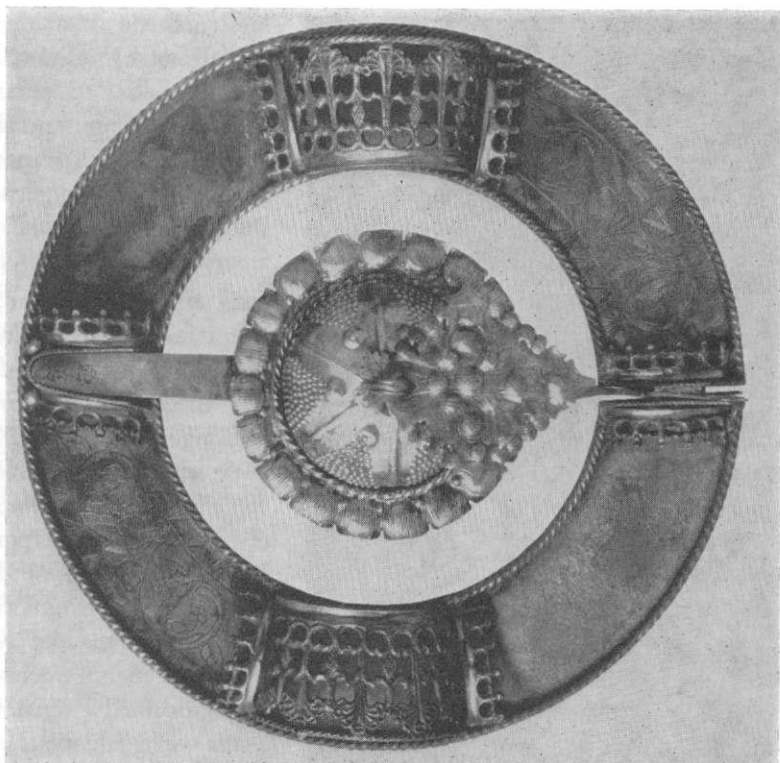
I äldre tider betraktades arbeten av ädel metall inte bara som värdeföremål utan också som direkta betalningsmedel, jämförbara med gällande mynt. Materialet, inte den mer eller mindre konstnärliga bearbetningen, var det väsentliga. Detta är anledningen till att man tidigt införde bestämmelser om stämpling av guld- och silverföremål, som garanti för fullödigt halt. Vanligen var det guldsmeden själv, som inslog sin stämpel i form av bomärke eller initialer på sitt verk och därmed gick i

god för dess lödighet. Ibland föreskrevs också, att en särskild kontrollant skulle pröva och med sin stämpel godkänna varje nytillverkat arbete. Tidiga stämpelföreskrifter är kända från Frankrike (1275), England (1300) och Norge (1314). I Sverige utfärdades den första kända förordningen av detta slag 1485. Inom det danska riket — innefattande Skåne — hade bestämmelser om mästarestämplarna införts år 1445 och här påbjöds dessutom 1491, att en särskild stämpel för varje stad skulle användas. Denna bestämmelse förtydligades 1526 och 1540 tillkom den viktiga föreskriften, att stadsstämplarna icke skulle bru-

Hans Klaussöns nattvardsservis, tillverkad 1601 för Vä församling, senare överlämnad till Trefaldighetskyrkan i Kristianstad.

Foto: F. Henriksson.

Dräktspänne från Källemossefyndet med Väs stadsstämpel och mästarstämpel; se bild sid. 32.

Foto ATA, 1937.

kas av silversmeden utan förvaras hos åldermannen, som fick inslå den på ett arbete först efter att ha provat och godkänt dess halt. Stadsstämpeln blev härigenom en officiell kontrollstämpel. I vilken utsträckning dessa bestämmelser verkligen efterlevdes är nu svårt att avgöra. Från 1500- och 1600-talen känner man emellertid ett relativt stort antal silverpjäser av inhemsk tillverkning, som helt saknar stämplat.

År 1925 utgav Gustaf Upmark sitt stora, grundläggande arbete, "Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850", som också behandlar Skåne under dansk tid. Här finns åtta silversmeder från

Vä upptagna, samtliga dock till namnet okända. Deras mästarstämplar, tre med initialer och fem med bomärken, redovisas av Upmark från inalles tio föremål, som samtliga också uppvisar Vä stadsstämpel, ett krönt hjul. Av dessa Vä-arbeten var två nattvardskalkar, den ena daterad 1601 och tillhörande Kristanstats kyrka, den andra från 1605 och tillhörande Mörrums kyrka. Resten utgjordes av åtta skedar, huvudsakligen jordfynd.

Den förste som intresserat sig närmare för Vä-silvret är Olle Källström. I en uppsats i Skånes hembygdsförbunds årsbok 1937, "Guldsmeder i Vä

Hans Pouelssöns nattvardskalk för Färlövs kyrka från 1609, nu i Växjö domkyrka.

Foto: Nordiska museet.

omkring år 1600", har han sökt identifiera några av de dittills helt anonyma mästarna. Som sin främsta källa har han därvid utnyttjat Vä stads s. k. "Arffue Bogh", en samling protokoll från bouppteckningar och arvskiften för tiden 1592—1614, som nu förvaras i Landsarkivet i Lund. Enligt Källström skulle den silversmed, som tillverkat de båda ovannämnda kalkarna och som använt en stämpel med initialerna H och K sammanskrivna (Upmark nr 6031), vara identisk med den i arveboken ofta nämnde borgaren och rådmannen Hans Klaussön. Två stämp-

lar med de likaledes sammanskrivna initialerna H och P (Upmark nr 6029) samt A och P (Upmark nr 6035) ville Källström sammanställa med ett par andra i arveboken omnämnda Vä-borgare, Hans Pouelssön och Anders Pouelssön.

Särskilt intresse har Källström ägnat ett större fynd, som år 1890 påträffades i Källemosse, Norra Ströms, Skåne, och kort därefter införlivades med Statens historiska museums samlingar (inv.nr 8708). Några av de häri ingående silverföremålen, främst ett stort dräktspänne, bär en stämpel (ej medtagen hos Upmark) med ett om bokstaven P erinrande bomärke. Vid försöken att finna mästaren bakom denna stämpel har Källström stannat för en Peder Pouelssön, nämnd 1622 som guldsmed i Kristanstad, vilken han antar vara identisk med en borgare i Vä med samma namn, upptagen i arveboken från år 1598 som kämnär och från 1602 som rådmän. Däremot omtalas varken denne eller de förutnämnda Hans Klaussön samt Hans och Anders Pouelssön i denna källa med angivande av yrke. Senare rön har emellertid bekräftat Källströms antaganden om Hans Klaussön och Hans Pouelssön, medan hans förmodanden kring namnen Anders och Peder Pouelssön liksom kring vissa släktskapsförhållanden ej visat sig riktiga. Härom mera längre fram.

Olle Källström är också den förste, som behandlat Vä-silvret ur stil- och formhistorisk synpunkt. Det skedde i första bandet av det stora verket "Svenskt silversmide 1520—1850" (Stockholm 1941). Förutom tidigare kända Vä-arbeten uppmärksammades nu den märkliga nattvardskalk med

Hans Pouelssöns stämpel, som enligt inskrift tillverkats år 1609 för Färlövs kyrka i Skåne men som tillhör Växjö domkyrka och enligt traditionen förvärvats dit som krigsbyte. De främsta proven på Vä-silvret var emellertid vid denna tid ännu okända för forskningen.

När Konst- och Museiföreningarna i Kristianstad beslöt att i samarbete med Kristianstads museum anordna en silverutställning på hösten 1942 var avsikten närmast att ge en någorlunda samlad översikt av detta konsthantverks utveckling i Kristianstad. Man fann det emellertid önskvärt, att stadens båda föregångare, Vä och Åhus, också skulle bli representerade. Det inventeringsarbete, som föregick utställningen, frambragte ett stort antal nyheter, däribland åtskilliga arbeten av Kristianstads-mästare, vars stämplat tidigare varit okända. Åhus blev endast representerat med ett arbete, Maglehems

kyrkas nattvardskalk. Dess fot, det enda parti av kalken som bevarats i ursprungligt skick, har en inskrift, som anger att kalken tillverkats 1572 av Jörrin (Jörgen) guldsmed i Åhus.

De största nyupptäckterna gjordes i fråga om Vä-silvret. Med Emmislövs församlings nattvardskalk lärde man känna det äldsta daterade arbetet från Vä. Dess upphovsman är visserligen okänd, då mästartestämpel saknas, men på foten ses Vä stadsstämpel inslagen 2 gånger. Detta är den hittills äldsta kända stadsstämpeln från nuvarande svenskt område. Foten har den typiska, sengotiska sexpassformen och är dekorerad med graverade rosor och språkband. Skaftet har en kraftig nod, prydd med sex blommor. Skålen är nygjord 1790.

Av särskild betydelse blev upptäckten av Hans Klaussöns båda främsta arbeten, Skepparslövs församlings brudkrona från 1597 och Östra Broby kyrkas nattvardskalk, daterad 1598. Den praktfulla brudkronan består av en kronring, sammansatt av 8 rektangulära, gjutna och ciselerade plattor, samt 16 ståndare med bladverk av akantustyp och 96 (ursprungligen 104) små, hängande berlocker. Detta är landets äldsta brudkrona, som kunnat bestämmas till stad och mästare. Brobykalken är försedd med ett lock, som i likhet med den sexpassformade foten har rik dekor i drivet arbete: beslagsornament, rullverk, fruktknippen m. m. i typisk nederländsk renässansstil och i synnerligen elegant utförande. På foten finns stämpeln HK inslagen 2 gånger och på locket anges i en latinsk inskrift kalken som ett verk av "Johannis Claudii Wæianensis", d. v. s. Hans Klaussön från Vä. Härmed blev alltså riktigheten av

Nederdelen av nattvardskalk för Gumlösa kyrka, tillverkad av Povel Nielsson, Vä, 1603.

Foto: F. Henriksson.

Källströms antagande i fråga om mästar-
en med stämpeln HK bekräftad.

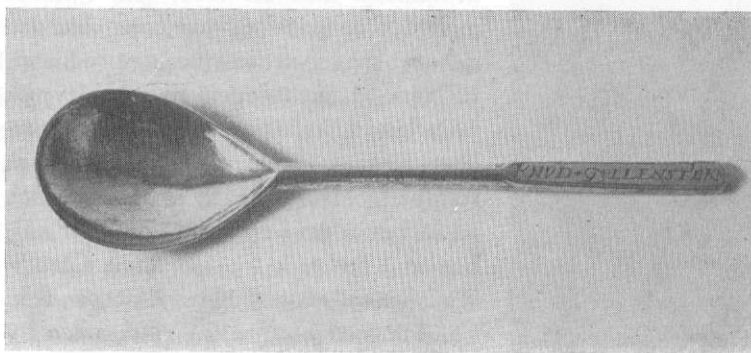
Genom dessa båda verk framstår
Hans Klaussön som den ojämförligt
främste bland Vä-mästarna, men dess-
utom som en av sin tids förnämsta
silversmeder inom hela det nordiska
området. Ytterligare tre nattvardskal-
kar av hans hand, tillverkade för kyr-
korna i Vankiva (1596), Nävlinge
(1597) och Kviinge (1609) kunde nu
påvisas. I likhet med de tidigare kända
kalkarna i Kristianstads och Mörrums
kyrkor har dessa sexpassformad fot
med graverad dekor, ej driven som
Broby-kalken. För Hans Klaussöns kal-
kar är gemensamt, att skålen (som i
samtliga fall är senare förstörad) om-
fattas av en driven bladholk. Av sam-
ma typ ehuru med mindre blad än på
Hans Klaussöns kalkar är den holk
som omfattar skålen till Hans Pouels-
söns tidigare nämnda kalk i Växjö
domkyrka, gjord för Färlövs kyrka
1609. Denna nattvardskalk har sin
skål bevarad i ursprungligt skick.

En annan kalk, tillhörig Gumlösa
kyrka, med skålen helt förnyad 1796
men med fot och skaft från 1603 sak-
nar visserligen stadsstämpel men an-
sågs på goda grunder kunna attribue-
ras till Vä. Den uppvisar en mästare-
stämpel med initialerna P och N sam-

manskrivna, inslagen 2 gånger på fo-
ten. Denna stämpel, även känd från en
sked (i Falk Simons samling) tillskrevs
nu den i Vä stads arvebok ofta nämnde
guldsmiden och kämnären Povel Niels-
sön. Gumlösakalkens fot är sexpass-
formad och har graverad dekor i form
av bladrankor, s. k. moresker.

De viktigaste resultaten av invente-
ringsarbetet publicerades först i några
artiklar i Nyaste Kristianstadsbladet av
redaktör Ragnar Albin, sekreterare i
arbetsutskottet för 1942 års silverut-
ställning. I utställningskatalogen sva-
rade Olle Källström för beskrivningen
av Vä-föremålen, som upptog 48 num-
mer, varav 35 med säkerhet kunde be-
stämmas.

I samband med inventeringsarbetet
påbörjades också arkivforskningar rö-
rande silversmeder i såväl Kristianstad
som Vä, ett arbete, som senare fortsatt
i ett par etapper. Det material, som
sålunda framkommit, har legat till
grund för uppgifterna om silversmeder-
na i Vä i den nya, helt omarbetade och
väsentligt utökade upplaga av Upmarks
stämpelbok, som utkom 1963. Här redo-
visas stämplat för 15 Vä-mästare, var-
av dock 10 ännu är okända till nam-
net. Desutom upptar förteckningen
namn på 11 guldsmeder, nämnda i äldre
handlingar men vars stämplat hittills

Sked, tillverkad av
Hans Klaussön, Vä,
1602. Tillhör
Trolle Ljungby
fideikommiss.

Foto: F. Henriksson.

En nyupptäckt: Norra Sandbys nattvardskalk, som på ett av fotens sex fält har Hans Pouelssöns mästarestämpel.

Foto: F. Henriksson.

ej är kända. Av särskilt intresse är i detta sammanhang en taxeringslängd från år 1584, som ger oss namnen på ej mindre än 7 samtidigt i denna stad verksamma silversmeder. Här får man ett klart belägg för den särställning, silversmidet intagit i Vä. Om orsakerna här till är det emellertid svårt att f. n. dra bestämda slutsatser.

Fortfarande finns många problem rörande silversmidet i Vä, som väntar på sin lösning. Ännu kan man emeller-

tid finna nya uppgifter och föremål av betydelse. Sedan 1942 års silverutställning har sålunda ännu ett arbete av Hans Klaussön blivit känt, en sked med långt skaft, daterad 1602 och tillhörande Trolle-Ljungby fideikommiss. Av ingraverade namn och vapen framgår, att skeden tillkommit i samband med bröllopet mellan Knud Gyldenstjerne och Øllegaard Huitfeldt till Ljungby. Lars-Göran Kindström har i samband med en silverutställning i Söl-

vesborg 1945 attribuerat tre kalkar, tillhörande kyrkorna i Sölvesborg, Asarum och Gammalstorp, till Vä. De saknar visserligen stämplat men till typ och dekor ansluter de sig nära till de förut nämnda Vä-arbetena.

En helt ny upptäckt kan slutligen här presenteras. Det gäller Norra Sandby kyrkas nattvardskalk, som visserligen delvis förnyats år 1875 men vars fot och nod uppvisar de för Vä-kalkarna typiska dragen. Den sexpassformade foten är dekorerad med graverade fruktknippen och bladrankor. Äldre inskrifter saknas, likaså stadsstämpel, men på ett av fotens sex fält ses Hans Pouelssöns mästarestämpel inslagen.

Inför staden Kristianstads 350-årsjubileum har bedrivits omfattande arkivforskningar, som också berört Vä

Detalj av spännet sid. 27 med Väs stadsstämpel och bomärkesstämpel.

Foto: Nordiska museet.

och dess silversmeder. Listan på namngivna sådana kan härmed utökas med följande:

Jens guldsmed

utfärdade år 1523 såsom kyrkovärd i Vä ett skötebrev på en jord norr om kyrkogården. Brevet är citerat i samband med en värdering av Väs stads jord och egendom i maj 1614 (Rigsarkivet, Köpenhamn).

Mogens guldsmed

undertecknade år 1550 såsom rådmann i Vä ett brev ang. ägo- och gränser mellan Vä och Skepparslöv (i Landsarkivet, Lund).

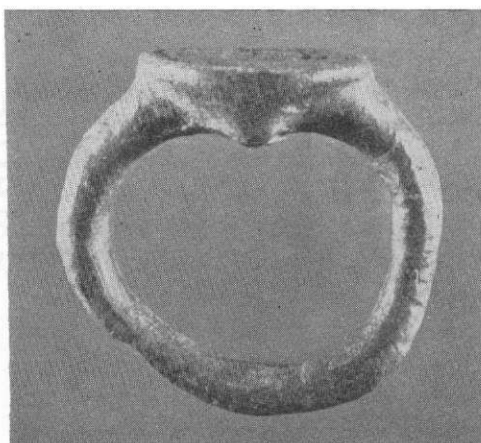
Rasmus guldsmed

undertecknade år 1550 såsom rådmann i Vä samma brev.

Det har redan nämnts att Källströms antaganden i fråga om Hans Klaussön och Hans Pouelssön befunnits riktiga vad gäller deras verksamhet som guldsmeder liksom identifieringen av deras stämplat. Däremot har den senaste tidens arkivforskningar visat, att Källströms funderingar rörande deras släktrelationer ej är riktiga. Att närmare gå in på dessa invecklade förhållanden skulle föra för långt. Några data rörande männen bakom de främsta proven på Vä-silvret kan dock ha sitt intresse.

Hans Klaussön är antagligen identisk med den Hans guldsmed, som nämnes i Väs stads arvebok år 1594. Från 1602 nämnes han många gånger med sitt fulla namn. Det har ännu ej lyckats att fastställa namnet på hans far. Däremot vet vi, att modern hette Kirstine. Hon var omgift med Thruid, skomakare i Vä, och avled 1602, varvid Hans Klaussön och dennes bror, Jörgen, höll arvskifte med styvfadern. Jörgen

gen Klaussön nämnes senare (1618) såsom bosatt på Mullerups herrgård på Fyen, där han antagligen var fogde eller skrivare. Hans Klaussön ägde vid tiden för Väs förstörelse en gård i denna stad med del i stadens tre vångar samt fyra lyckor och två trädgårdar. Han överflyttade till Kristianstad i samband med dess grundläggning och byggde sig en gård vid Stora Torg (NV hörnet av nuv. Frimurarhotellets tomt). I Vä hade han varit rådmän sedan 1603 och i den nya staden beklädde han samma ämbete till sin död våren 1616. Han efterlämnade förutom änkan, Karine, en son, Klaus Hanssön, som fortsatte faderns verksamhet som guldsmed men avled redan 1620. Genom Ragnar Albins arkivforskningar har det emellertid visat sig, att Hans Klaussön hade ännu en son, antagligen i ett tidigare gifte. Denne, som också var guldsmed, hette Jörgen Hanssön och kallade sig Bandel (även Bannell) för att ej bli förväxlad med en yngre namne, som hade samma yrke, den från Åhus bördige Jörgen Hanssön Föick (Feuk). Namnet Bandel kan ha varit ett släktnamn, som ärvts från tidigare generationer. I ett vittnesmål i samband med en tvist efter Hans Klaussons död omtalas ett sammanträffande, troligen 1615, mellan de båda guldsmederna Hans Klaussön och Povel Nielssön samt några andra borgare från Kristianstad på Laholms marknad. Silversmederna har säkerligen ofta begagnat tillfällena att på de årliga marknaderna finna avsättning för sina skedar, bägare, smycken etc. Av Hans Klaussöns hand känner vi, som ovan nämnts, ej mindre än 7 nattvardskalkar med tillhörande paténer, en dessutom med lock, vidare en brudkrona samt en sked.

Signetring med bomärke, jmf. sid. 25. Jordfynd från Vä.

Foto: F. Henriksson.

Hans Pouelssön, som är nämnd i Vä arvebok 1604 och 1608, ägde också gård i Vä och del i stadens vångar. Antagligen blev gården helt förstörd vid svenskarnas härjning 1612, eftersom den ej finns upptagen i värderingen över den kvarstående bebyggelsen. Vid Kristianstads grundläggning flyttade Hans Pouelssön dit och byggde sig en gård vid nuv. Västra Storgatan i kvarteret närmast norr om Stora Torg. I november 1615 blev han stämd inför bytinget av timmermannen Peder Jepsön i Bjärlöv, som krävde betalning för arbete på hans hus. Då Hans Pouelssön avled år 1618, efterlämnade han stora skulder, bl. a. ett lån hos Hans Klaussöns bror, Jörgen, på 100 daler från 1603. Kreditorerna övertog gården, som därefter delades i två fastigheter. Hans Pouelssön var ej ofta anlitad i offentliga uppdrag och innehade aldrig någon post i stadens styrelse. Kända arbeten av hans hand är de nämnda kalkarna i Växjö domkyrka och Norra Sandby samt en sked, till-

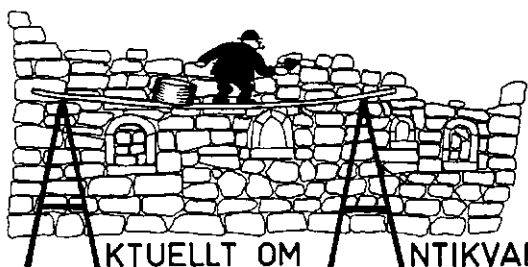
hörande Nordiska museet (deponerad i Kristianstads museum).

Pouel Nielsson nämnes första gången i Vä stads arvebok 1594, blev senare kämnär, byfogde och slutligen rådman. Han ägde gård i Vä, del i stadens jordar och tre lyckor i dess utmarker. I Kristianstad byggde han på tomten närmast öster om kollegan Hans Klaussön (mittdelen av Frimurarehotellets tomt). Han avled år 1619. Att den tidigare till honom attribuerade stämpeln med initialerna P och N sammanskrivna verkligen är hans bekräftas av hans signetavtryck (på handlingar i danska Rigsarkivet), som helt överensstämmer med stämpeln ifråga. Kända verk av honom är som nämnts Gumlösa kyrkas nattvardskalk (fot och skaft) samt en sked.

Pouel Nielsson hade två söner, som båda fortsatte i faderns yrke, Peder och Niels. Den sistnämnde var vid tiden för Vä stads förstörelse på gesällvandring i Tyskland. Sannolikt har också de flesta tidigare silversmederna i Vä fått sin utbildning delvis utomlands. Brodern Peder Pouelsson är den guldsmed, nämnd i Kristianstad 1622, som Källström velat identifiera med rådmannen i Vä med samma namn och med mästaren bakom den P-liknande bomärkestämpeln, känd från föremål i Källemosse-fyndet. Det har emellertid visat sig, att det måste röra sig om tre olika personer. Guldsmeden Peder Pouelsson blev visserligen så småningom rådman i Kristianstad men tillhörde en alltför ung generation för att kunna ha utfört de nämnda, stämplade arbetena. Hans äldre namne, rådman i Vä och senare i Kristianstad, avled i pest 1619 och var icke guldsmed utan "kremer", d. v. s. köpman. Sam-

ma var förhållandet med den Anders Pouelsson, till vilken Källström velat attribuera stämpeln med initialerna A och P sammanskrivna. Denna stämpel, som återfinns på några skedar i Statens historiska museum, torde i stället beteckna guldsmeden Aage Pederssön, upptagen i den förut nämnda taxeringslängden från 1584.

I likhet med övriga bomärkestämpelar från Vä har alltså den nämnda P-liknande stämpeln hittills trotsat alla försök till identifiering. Av särskilt intresse i detta sammanhang är emellertid ett lösfynd, tillvarataget i Vä för många år sedan men först nu uppmärksammat. I samband med Kristianstads museums stadshistoriska utställning inlånades en del fynd från privata samlingar. Rektor Hilding Thorbert i Höör ställde bl. a. till förfogande en signetring, som tidigare tillhört Ragnar Nilssons samlingar i Vä och som enligt uppgift påträffats av honom på ett åkerfält, väster om S:t Gertruds kapellruin. Ringen är tillverkad av gulmetall, ganska klumpig och primitiv. Dess signet, något skadad av repor, visar emellertid en sköld med ett bomärke, som så nära överensstämmer med silverstämpeln, att det icke kan vara fråga om två olika bomärken. Signeten innehåller dessutom över skölden initialerna P. P. Den silversmed, som använt sig av ifrågavarande bomärke kan alltså mycket väl ha hetat Peder Pouelsson men naturligtvis lika väl haft ett annat namn med samma begynnelsebokstäver. I varje fall torde han vara att söka i en något äldre generation än de båda ovannämnda rådmännen i Vä resp. Kristianstad. Ännu väntar alltså problemet om mästaren bakom denna bomärkestämpel på sin lösning.

KTUELLT OM ANTIKVARISKT

STENÄLDERSNYTT

Med anledning av schaktningar i litorinavallen strax öster om *Vikhögs* fiske-läge har Lunds Universitets Historiska Museum undersökt ett område vid Löddeborgs gård, som i långa tider varit känt och uppskattat av amatörarkeologer på grund av sin rikedom på lösfynd. — Under sommaren, sedan schaktningsarbetet nått större omfattning kom ett kraftigt kulturlager i dagen. Sammanlagt ca 28 m² blev föremål för arkeologisk utgrävning. Härvid framkom att på platsen funnits bosättning redan under atlantisk tid, d. v. s. för ca 5000 år sedan. Kulturlagret, som var upp till 30 cm tjockt, gav rika fynd av bearbetad flinta. Bland redskapen märks kärnyxor, skivyxor, bergartsyxor av limhamnstyp och tvärpilar. Av särskilt intresse var keramikfynden. Här fanns en typ av lergods som är den äldsta kända i Skandinavien. Godset är grovt, i många fall tumstjockt, ornerat med enkel dekor bestående av pinnstick, finger- och nageleintryck och ristade linjer. Förutom denna grova, dåligt brända keramik förekommer i fyndmaterialet även tunnväggiga lerkärl av en typ som tillhör vår tidigaste åkerbrukskultur.

Fynden visar att *Vikhögs*boplatsen har samband med den efter en dansk fyndplats uppkallade *Ertebölle*-kulturen, hos oss tidigare känd från bl. a. *Elinelund*, *Soldattorpet* och *Jonstorp*.

Omedelbart intill här beskrivna boplatssområde upptäcktes i slutet av september ett stort antal stora stenblock. En preliminär undersökning har visat att det sannolikt är en förhistorisk gravplats, möjligen en s. k. långdös. Ett kranium har påträffats. Anläggningen skall undersökas närmare i vår.

*Vikhögs*undersökningarna har delvis bekostats av Löddeborgs gård. AB Armerad Betong har ställt en schaktmaskin till förfogande.

Två utgrävningar, i våras på *Öbacken* vid *Torreberga* i *Hyby* sn, och nu i höst på *Linnebjär* i *S. Sandby* sn har resulterat i intressant fyndmaterial från vår äldre stenålder.

Först *Öbacken*: Redan tidigare har i *Ale* omnämnts undersökningar där, varvid ett kulturlager och en gropformig anläggning undersöktes på *Öbackens* krön. Genom de då gjorda fynden stod det klart att en bosättning funnits under tidig boreal tid. I våras fortsattes utgrävningarna, som även denna säsong

bekostades av Svenska Sockerfabriks-Aktiebolaget. Syftet var nu att försöka få tag på fyndlager som var täckta av torv eller gyttja vilka skulle ge möjligheter till pollenanalys. Detta lyckades också. Nedanför Öbackens norra sluttning fanns en mäktig lagerföljd som i botten hade ett preborealt-borealt lager med enstaka ben och benredskap. I lagret påträffades av flinta: sticklar, skrapor, mikroliter och några primitiva kärnyxor samt en pilspets som genom sin form pekar bakåt mot den sista sen-glacialtidens jägare. Även om fyndmaterialet inte blev särskilt stort från detta kulturlager, kommer det att bli av stort värde för förståelsen av våra tidigaste mesolitiska stammars ursprung. Pollenanalysen och den arkeologiska bearbetningen av fynden är dock inte färdiga.

I sydvästra delen av domänreservatet *Linnebjär* finns en backsluttning som liksom marken runtomkring består av lättlera. Märkligt nog visade det sig vid en begränsad utgrävning att södra sidan av backen varit bebodd under tidig äldre stenålder, förmodligen en aning senare än Öbacken. Boplatser från denna tid skall efter tidigare erfarenhet ligga antingen i sumpområden, vid Linnebjär fanns inget sådant, eller på sandmarker.

Fynden från Linnebjär består av skrapor, sticklar, mikroliter, mikrosticklar, en mycket talrik avfallsprodukt från mikrolitframställningen, en kärnyxa och några fragment av sådana. Det vill synas som om Linnebjärsmaterialet har sina närmaste paralleller i boplatsfynd från Bornholm och Jylland.

Timmermannen Malte Gullstrand, Malmö, gjorde en värdefull insats för arkeologien, då han i samband med ny-

bebyggelse i *Värby* i Bara sn upptäckte spår av förhistoriska boplatser. Historiska museet bereddes tillfälle att undersöka dels några anläggningar från vikingatid, men också fyra gropar med fynd från det äldsta skedet av tidig-neolitisk tid, d. v. s. från vår äldsta jordbrukstid. Denna period i vår förhistoria är mycket omdiskuterad och fynden från Värby kommer att bli ett viktigt inlägg i den debatten, bl. a. därför att man genom de talrika flintföremål som påträffats kan få en säkrare uppfattning om de äldsta böndernas redskapsutrustning. Keramiken är ganska grov och har haft trattbägarform. Vidare finns fragment av runda lerskivor.

Under två års tid har systematiska undersökningar företagits på den sedan början av 1900-talet kända stenåldersboplatsen vid Björkärr i *Torhamn*. För undersökningen har assistent Bengt Salomonsson vid Historiska museet i Lund svarat. Av särskilt intresse för arkeologerna är att översändningar på boplatserna skapat en klar lagerindelning, som ger en relativ datering, så att man med säkerhet kan skilja fynden från äldre och yngre bosättning på platsen. — Björkärr tycks ha varit ett säsongtillhåll för den yngre stenålderns fiskarbönder, d. ä. från tiden omkring 2000 f. Kr. Bland fynden märks ett stort antal skärvor av lerkärl med en dekor av djupt intryckta gropar. Detta är den s. k. gropkeramiken, som gett namn åt en hel stenålderskultur. Bland övriga fynd från Björkärr kan nämnas pärlor av bränd lera, en yxformad bärnstenspärla och delar av figurer i bränd lera.

Årets fältarbeten i *Hagestad*, ledda av docent Märta Strömberg, pågår sedan i

Den mellersta av de tre Kårarpshögarna, sedan torvlagret borttagits. I det övre småstenslagret hittades ca 70 kg kvartsavslag. I högens topp fanns en grav från 200-talet e. Kr.

Foto: Lennart Lundborg 1964.

augusti. Uppmärksamheten har under denna etapp av den bebyggelsehistoriska undersökningen framför allt inriktats på de fyra gånggrifter, som finns inom byns område. Trots att två av dessa tidigare är undersökta — "Ramshög" på Hagestad nr 8 och "Carlshögen" på nr 14 — och de andra två är illa åtgångna kunde nu ändå konstateras, att vissa partier icke skadats och att i samtliga fall många föremål ännu fanns kvar. Av speciellt intresse är de mycket stora anhopningar av slagen flinta, som påträffades dels inne i gånggrifterna, dels utanför. Här fanns tusentals flinstycken, samlade i grupper, i ett fall lagda i en 80 cm djup grop. I "Ramshög" påträffades människoben tillsammans med flintan. Det är uppenbarligen

fråga om en form av offer i samband med uppförandet av gånggrifterna eller i något fall vid en eventuell ombyggnad.

HALLÄNSKA STORHÖGAR

Två av tre storhögar vid *Kårarp*, Övraby sn i Halland har utgrävts av ammannens Lennart Lundborg vid Hallands museum under åren 1962 och 1964. Den nordligaste högen hade i botten lämningar av en gravanläggning från tidig bronsålder, ca 1400 f. Kr., men har sedan byggts ut i flera etapper. Fyra olika gravsättningar kunde påvisas. — Den i år undersökta högen visade sig vara en komplicerad anläggning med lämningar av sammanlagt åtta gravar från brons- och järnåldern. Kårarpshögarna ligger

inom ett boplatssområde från bronsåldern. Ännu återstår en hög som inom kort kommer att undersökas.

VIKINGAR I NORRVIDINGE

Lunds Historiska Museum har under sommaren fortsatt utgrävningen av vikingagravfältet i Norrvidinge, som påbörjades föregående år med ett 20-tal gravar. I år har man undersökt ytterligare 30 gravar. Alla har varit skelettgravar, och några har benmaterialet mycket välbevarat. Orienteringen på gravarna är inte enhetlig, även om östvästgravarna i någon mån kan sägas dominera. Begravningskicket tycks också ha varierat. Somliga gravar bär spår av kista medan andra bara har en träplanka under den döde. Gravarna är tämligen fattiga, kniv och pärlor är de vanligaste gravgåvorna. Några av gravarna har dock haft avsevärt rikare innehåll, keramik, tygrester med silvertråd, en bit av ett arabiskt mynt. Åtskilliga gravar återstår ännu att undersöka på fältet.

DET FÖRHISTORISKA MALMÖ

Den omfattande nybyggnadsverksamheten i Malmö har under året medfört en intensiv arkeologisk fältverksamhet. Undersökningarna har särskilt berört boplatslämningar från skilda förhistoriska epoker, medan fynd från medeltid och nyare tid endast inlevererats från ett par smärre grävningar i innerstaden samt från en mindre undersökning i den gamla byn Hindby, som nu håller på att helt uppslukas av storstaden.

Årets hittills resultatrikaste utgrävning ägde rum under försommaren, omedelbart söder om Malmö Östra kyrko-

gård och gällde en ovanligt välbevarad huslämning från tiden kring Kristi födelse. Tack vare rader av avtryck efter käppar, som ingått i klineväggarnas risflättningskonstruktion, kunde byggnadens storlek uppskattas till ca 4×7 m. I byggnadens sydvästra del låg härden, och nordost om denna hade huset lergolv. Ingången synes ha varit vid den nordöstra gaveln, som haft en vestibulartad tillbyggnad.

Fyndmaterialet bestod huvudsakligen av ben och krukskärvor, som påträffades dels direkt ovanpå lergolvet, dels i en avskrädesfylld grop, som låg under golvet, och följaktligen stammar från ett tidigare skede. Keramiken var genomgående oornerad men delvis av mycket god kvalitet. De intressantaste fynden var emellertid de många fragmenten av den gåtfulla föremålstyp, som brukar benämnas eldbock eller lerbock, och vars användning forskningen hittills ej kunnat enas om.

I slutet av juli månad framkom ett par härdanläggningar i en annan del av staden, inom det område sydost om Kulladals station, där HSB nu är i färd med att uppföra ett nytt bostadsområde, benämnt Per Albins Hem. Den ena av dessa härdar innehöll ett stort antal krukskärvor av bronsålderskaraktär. I oktober schaktade man bort myllagret över kringliggande delar av området, och därvid avslöjades ytterligare ett stort antal förhistoriska anläggningar, varav flertalet hade karaktären av igenfyllda lertäkter. Större delen av det material, som kunde bärgas ur dessa gropar, visade sig emellertid kunna hänföras till äldre järnålder, närmare bestämt perioden omedelbart före den, som är företrädd i Östra kyrkogårdsanläggningen. Fyndmassan består, sånär

Klosterbrunnen i Ny-Varberg.

som på enstaka djurben, nästan helt och hållet av keramik, och bland de många mer eller mindre rekonstruerbara kärlen märkes bl. a. skålar av olika format, krukor, bågare och silkärl. En stor bikonisk kruka var ornerad med kringlöpande vinkelband, streck och punkter. Annars var även här, liksom vid Östra kyrkogården, en eldbeck det enda påträffade föremålet, som blivit försett med någon mera omfattande utsmyckning.

MUNKEN FRÅN FJÄLKINGE

En liten relief i keramik, som föreställer ett munkansikte har inlämnats till landsantikvariern i Kristianstad tillsammans med några glacerade keramik-

skärvor, järnnitar, djurben m. m. Fyndet gjordes i Fjälkinge i nordöstra Skåne vid planeringen av en trädgård och en preliminär besiktning av platsen visade att man här påträffat en medeltida hyddbotten. Det lilla munkansiktet är av särskilt intresse. Ett mindre antal sådana har tidigare hittats på olika platser i landet. Man vet att dessa keramikreliefer suttit under pipen på en speciell typ av kannor, som tillverkades på 1200-talet. Fyndplatsen i Fjälkinge kommer att undersökas närmare i vår. (Se omslagsbilden.)

KLOSTRET I NY-VARBERG

I det senmedeltida Varberg, som kallades Nyby eller Ny-Varberg, fanns ett karmeliterkloster, enl. uppgift grundat

av riddaren Aage Axelsen Thott. I år har platsen för klostret delvis blivit utgrävd. Undersökningen har letts av Historiska Museet i Lund genom amanuens Margit Forsström och med arbetskraft som Arbetsmarknadsstyrelsen ställt till förfogande. Klosterkyrkan i

Varberg har haft ansenliga dimensioner med en total längd av 47 meter. Den var tvåskeppig med tresidigt avslutat kor. Ett stort antal gravar i och utanför kyrkan har undersökts liksom en tegelmurad brunn norr om koret. Undersökningen fortsätter nästa år.

FÖRENINGSNYTT

ALE-TRÄFF I VARBERG

Den 6 september hade styrelsen för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening inbjudit sina medlemmar till en studiedag i Varberg med omgivningar. Ett sjuttiototal personer från skilda delar av Skåne och Halland, jämte en medlem från andra sidan Sundet, hade mött upp.

Vid lunchen på restaurang Gillet i Varberg höll fil. dr Albert Sandklef ett intressant föredrag om Varbergs slott och fästning med särskild anknytning till de senaste årens forskning och de nya resultat som framkommit. Därefter besöktes byggnadsverken och dagens gäster fick tillfälle att på ort och ställe själva göra iakttagelser och diskutera problemställningar med föredragshållaren. Vidare besöktes utställningen i rikssalen "Med konstnären i blickpunkten", där fem konstnärer visade en mångfasetterad glasproduktion i en miljö, som inramats med mattor och gobelänger från Märta Måås-Fjetterströms verkstad i Båstad; allt i retrospektiv belysning.

Varbergs museum och dess samlingar demonstrerades av Albert Sandklef och undertecknad, varefter man företog en bussutflykt med besök vid Getakärns kyrkoruin, som 1936 utgrävdes av dr

Sandklef. Då hamnen i den forna staden Getakärr slammades igen omkring år 1400 beslöt kungen att låta uppföra en ny stad vid Himleåns utflöde, några kilometer norr om den gamla stadsbebyggelsen. Denna stad kom att heta Ny Varberg eller Nyby och omslöts av Munkån och Himleån, samt dubbel vallgrav åt öster. I denna stad uppfördes efter 1400-talets mitt ett karmeliterkloster, se härom närmare på sid. 38. Under sommaren 1964 har arkeologiska undersökningar ägt rum för fastställande av klosterområdet, varvid kyrkans murar helt frilagts. Deltagarna fick här tillfälle att närmare studera och ventilerade de vunna resultaten. Därefter besåg man Torpa medeltidskyrka med sitt av Anders Ross målade trätak från 1786. Detta tak är ett av de många som under 1700-talets senare hälft tillkom i nordhalländska kyrkor, och som dekorerats av mästare och gesäller från Göteborgs-ämbetet. Man lägger särskilt märke till kyrkans altartavla och predikstol, som är vackra renässansarbeten från tidigt 1600-tal.

Varje deltagare erhöll ett stencilerat kompendium med historiska fakta och uppgifter i anslutning till varje utflyktsmål. Detta gav särskild anledning till jämförande studier, då deltagarna kom till ett av Hallands märkligaste järn-

Från Varbergsutflykten: samling vid brunnen på Varbergsfästningens borggård.

åldersgravfält, Broåsen i Grimetons socken. Det beskrives av Jacob Richardsson 1752, S. P. Bexell 1817, N. H. Sjöborg 1822, H. Hofberg 1880 och Egil Lönnberg 1932 m. fl., där var och en har lämnat sin version av gravfältet. Genom Sarauws undersökningar 1914—18 kunde man inom området konstatera en stenåldersboplatz och en gjuteriverkstad från bronsåldern med en samling

deglar och formar utan motsvarighet i vårt land.

Kvällen slöts med gemensam middag i Varberg, varvid uttrycktes önskemål om att dessa kulturhistoriska utflykter måtte fortsätta till skilda delar inom Skåneland, och man ställde frågan: Varför inte Blekinge nästa gång?

Bengt-Arne Person

ETT VIKTIGT REDAKTIONELLT MEDDELANDE

Avgiften för ALE kommer att höjas 1965 från 10 till 15 kronor. Vi hoppas och tror att våra medlemmar och prenumeranter har förståelse för denna åtgärd, som helt är motiverad av de stegrade omkostnaderna för tidskriften. Om våra medlemmar icke sviker utlovar vi tre fylliga och rikt illustrerade häften under det kommande året.

En nödvändig rationaliseringsåtgärd är att första häftet 1965, som beräknas utkomma omkring 1 april, sändes till medlemmarna mot postförskott. Det bör därvid observeras att portot är inkluderat i avgiften, 15 kr.

Ale har fått god kritik och mycket lovord. Men på sådant kan inte en tidskrift leva. Ni stöder oss bäst genom att lösa medlemsavgiften i De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening — och varför inte också skaffa oss några nya medlemmar. Föreningens postgiro, Lund 246831.

SKÅNELANDSLITTERATUR

Historisk-antikvarisk bibliografi

sammanställd av John Tuneld

1963.

Forts. från nr 1, 1964.

Alsterdal, Alvar, Brandsyn i samhället. Axel Danielsson 1863—1899. Malmö, Framtiden, [1963]. 8:o. 389 sid. Kr. 25:—.
(Skrifter till Arbetets historia. 3.)

Bjärebygden. 1963. Båstad, Bjäre härads hembygdsförening, 1963. 8:o. 128 sid. Kr. 7:—.

De la Motte, Tage, Lomma (Eternitpressen. 1 (Lomma 1963), sid. 17—20).

Forsberg, Signe, Folklivsbilder från Skåne. Lund, Gleerup, 1963. 8:o 152 sid. Kr. 18:75; inb. 24:25.

Frostabygden. 1963. Höör, Frosta härads hembygdsförening, 1963. 4:o. 44 sid. Kr. 4:—.

Föreningen Gamla Christianstad. Årsskrift. 15 (1962). Kristianstad, Föreningen Gamla Christianstad, 1962—63. 8:o. 123, (1) sid. Kr. 10:—.

Græbe, Eiler, Lunds domkyrkas restaurering 1954—1963. Lund, Berlingska boktr., 1963. 8:o. 23, (1) sid., 8 pl.-bl. Kr. 8:—.

Handlingar angående Villands härad... 20. Kristianstad, Villands härads hembygdsförening, 1963. 8:o. 64 sid.

Jönsson, Edvard, Karlskronas stadsfullmäktige genom erthundra år, 1862—1962. Personer och händelser. En krönika. Karlskrona, Stadsfullmäktige, 1963. 8:o. 56 sid.

Lauring, Palle, Fejder og reformation (1513—1536). København, Schønberg, 1963. 8:o. 275 sid. Da. Kr. 43:50; inb. 53:25.

Limhamniana. 1963. Malmö, Limhamns museiförening, 1963. 8:o. 108, (24) sid. Kr. 10:—.

Lindström, Gunnar, Karlshamnssilhuetter. Stadsbilder från fordom. Karlshamn, E. J. Johanssons boktryckeri, 1963. 8:o. 138 sid. Kr. 10:—.

Lundin, Allan-Sigward, Det var i Hässleholm det hände. Hässleholm, Hässleholms stad, 1963. 8:o. 320 sid. Kr. 10:—; inb. 15:—.

Minnen från Hälsingborg och dess skola. 30. Stockholm, Hälsingborgspojkarnas gille i Stockholm, 1963. 8:o. 179 sid. Kr. 10:—.

Moberg, Carl-Axel, Kiviksgraven... 2, översedda uppl. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1963. 8:o. 26, (2) sid. Kr. 1:50. (Svenska fornminnesplatser. 1.)

Nilsson, Harald, Landskrona 1413—1963. Historisk-topografisk beskrivning. Landskrona, Landskrona stad, 1963. 8:o. 62 sid. Kr. 3:—.

Ohlmarks, Åke, Skånes äldsta hävder. Malmö, Scania, 1963. 8:o. 226 sid. Kr. 20:—; inb. 25:—.

Olsson, Nils, Ystads stadsfullmäktige 100 år. En krönika. Ystad, Stadsfullmäktige, 1963. 4:o. 101 sid. [Sid. 93—101: Förteckning över stadsfullmäktiges i Ystad ledamöter åren 1863—1963 av Sven Carlquist.]

Skyum-Nielsen, Niels, Kirkekampen i Danmark 1241—1290. Jakob Erlandsen, samtid og eftertid. Stockholm, Svenska bokförlaget (Norstedt), [1963]. 8:o. 356, (1) sid. Kr. 35:—.

Strandberg, Rolf, Broby vid Helgeån. Minnen från seklets början. 2. Malmö, Förf., 1963. 128 sid. Kr. 10:—.

- Swahn, Sven-Öjvind*, *Amiraler och andra*. En ny bok om gamla karlskronagårdar och dess ägare. [Ny uppl., red. och försedd med kompletterande tillägg av Jan-Öjvind Swahn.] Lund & Karlskrona, Cygnus, 1963. 8:o. 196, (12) sid. Kr. 18:—.
- , *Båtsmän och båtsmanshistorier samt sex andra kåserier*. [Urval av Jan-Öjvind Swahn.] Lund & Karlskrona, Cygnus, 1963. 8:o. 207, (1) sid. Kr. 18:—.
- Valkner, Kristen*, *Paulus Helie og Christiern II. Karmeliterkollegiets oppløsning*. Stockholm, Svenska bokförlaget (Norstedt), 1963. 8:o. 141, (1) sid. Kr. 14:55.
- Weibull, Bengt W.*, *Släkten Weibull*. Malmö 1963. 8:o. 43 sid.
- Wentz, Hilmer*, *Profiler från kyrka och skola. Minnesteckningar till prästmötet i Lund juni 1963*. Stockholm, Diakonistyrelsens förlag, 1963. 8:o. 119, (1) sid., 6 pl.-bl. Kr. 11:—. (Ur: Handlingar rörande prästmötet i Lund den 17, 18 och 19 juni 1963. Lund, Domkapitlet, 1963.)
- Widerberg, Bertil*, *Kameran minns. Fotografi i Malmö 1843—1870*. Malmö, Sydsvenska dagbladet, 1963. 4:o. 185, (1) sid. Inb. Kr. 25:—. (Sydsvenska dagbladets årsbok. 1964.)
- [*Åberg, Alf & Persson, Anna-Greta*], *Christinehofs slott. Tornellilla* 1963. 8:o. 24, (2) sid.
- 1964.
- Bager, Einar*, *Från hästemölla till sparbank*. Malmö, Sparbank Bikupan, 1964. 8:o. 15, (1) sid.
- Bergstrand, Carl-Martin*, *Gammalt från Nordhalland. Folkminnen från Fjäre och Viske härader... 1*. Göteborg, Gumpert, 1964. 8:o. 219 sid. Kr. 14:—; inb. 19:—.
- Blekingeboken*. Årsbok för medlemmarna i Blekinge musei- och hembygdsförening. 42 (1964). Karlskrona, Blekinge musei- och hembygdsförening, 1964. 8:o. 232 sid. Kr. 13:—.
- Ebbesen, Niels* [pseud. för *Heinberg, Aage*], *Gammelt dansk land. I. Skåne, Halland og Blekinge. II. Sydsvenskt*. Odense, Skandinavisk bogforlag, [1964]. 8:o. 217, (2) sid., 16 pl.-bl. Da. Kr. 24:50.
- Erlandsson, Hans*, *Den Forsbergsska gården*. (Kulturen. En årsbok... av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige. 1963 [tr. 1964], sid. 103—114.)
- Fenk, Johan*, *Åbo och Lund. Till kännedomen om Jakob Tengströms litterära svenska förbindelser. En korrespondens med inledning och kommentar*. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 407. Historiska och litteraturhistoriska studier. 39 (Helsingfors 1964), sid. 5—91.)
- Fjellander, Sture*, *Arv och förnyelser. En krönika vid Uppåkra och Flackarps kyrkas hundraårshögtid Alla helgons dag 1964*. Uppåkra, Förf., 1964. 8:o. 15 sid.
- Frostabygden*. 1964. Höör, Frosta härads hembygdsförening, 1964. 4:o. 48 sid. Kr. 5:—.
- Föreningen Gamla Christianstad. Årsskrift. 16 (1963)*. Kristanstad, Föreningen Gamla Christianstad, [1964]. 8:o. 107, (1) sid. Kr. 10:—.
- Det gamla Trelleborg. Årsskrift. 1964*. Trelleborg, Föreningen Det gamla Trelleborg, 1964. 8:o. 104 sid. Kr. 9:—.
- Gustafsson, Evald*, *S:t Ibbs gamla kyrka. S:t Ibb, Tillsyningsnämnden för S:t Ibbs gamla kyrka*, 1964. 8:o. 16, (1) sid. Kr. 1:—.
- Gärds härads hembygdsförenings årsbok. 29 (1964)*. Djurröd, Gärds härads hembygdsförening, 1964. 8:o. 120 sid. Kr. 5:—.
- Jeanesson, Nils Ragnar*, *Kulturlandskapet kring Krankesjön 1815—1962* (Skånes natur. Skånes naturskyddsförenings årskrift. 51 (1964), sid. 53—70).
- Jönsson, Ingvar*, *Norra Sandby kyrka. Historik till 100-årsminnet Alla helgons dag 1964*. Hässleholm 1964. 8:o. 48 sid.

- Karlson, Torsten*, Finja kyrka. Vägledning för besökare. With English summary. Tyringe 1964. 8:o. 14 sid. Kr. 1:—.
- Kommunal självstyrelse i Lund. Minneskrift med anledning av stadsfullmäktiges 100-årsjubileum... utg. av Krister Gierow. Lund, Stadsfullmäktige, 1964. 8:o. (4), 347 sid. Kr. 37:50.
- Konow, Jan von*, Carl Gustaf Rehnskiöld som infanteriöverste. (Karolinska förbundets årsbok. 1964, sid. 109—116.)
- Kullabygd. Kullens hembygdsförenings årsskrift. 37 (1964). Höganäs, Kullens hembygdsförening, 1964. 90, (7) sid. Kr. 7:—.
- Lauring, Palle*, Danmark i Skåne. En osentimental resa. Omslag och teckningar av Des Asmussen. Övers. från danskan av Sven Stolpe efter av förf. 1964 revid. uppl. Malmö, Bergh, 1964. 8:o. 211, (3) sid. Kr. 18:75; inb. 22:75.
- Lindal, Harald*, Skånes historia — med Blekinge och Hallands — fram till 1719. 5, omarb. uppl. Under medverkan av Sölve Ossian-Nilsson. Svedala, Förlags AB Codex, [1964]. 8:o. 176 sid. Inb. Kr. 9:50.
- Lund. Universitet och högskolor. Förslag till utbyggnadsplan. Utg. av Kungl. Byggnadsstyrelsen. Stockholm, K. Byggnadsstyrelsen, 1964. Tv. 8:o. 58, (2) sid.
- Malmö fornminnesförening. Årsskrift. 32 (1964). Malmö, Malmö fornminnesförening, 1964. 8:o. 134, XIV sid., 1 pl. Kr. 15:—.
- Meddelelser fra Dansk-skaansk forening. 17. Hillerød & Landskrona, Dansk-skaansk forening, 1964. 8:o. 32 sid. Kr. 10:—.
- Osby hembygdsförening. Årsbok. 5 (1964). Osby, Osby hembygdsförening, 1964. 8:o. 92 sid.
- Sjöbeck, Mårten*, Simremarken, krattmarken och sommarängen. En markhistorisk undersökning i Sydskåne (Skånes natur. Skånes naturskyddsförenings årsskrift. 51 (1964), sid. 140—167).
- Skånes hembygdsförbunds årsbok. 1964. Kristianstad & Lund, Skånes hembygdsförbund, 1964. 8:o. 167 sid. Kr. 12:—.
- Skånes ortnamn. Utg. av Sydsvenska ortnamnssällskapet och Landsmålsarkivet i Lund. Ser. A. Bebyggelsenamn. Lund, Gleerup. 8:o.
3. Bjäre härad och Ängelholms stad. Av Bengt Pamp. 1964. 196 sid. Kr. 20:—.
- Staden vid Helgeå. En bok i anledning av Kristianstads 350-årsjubileum. [Redaktionskommitté: Axel Kroon, Nils Gustaf Hagander, Anders B. Andersson.] Kristianstad, Kristianstads boktr., 1964. 8:o. 380 sid. Kr. 12:—.
- Svensson, Sigfrid*, I sydsvenska stugor. En bildkommentar. (Kulturen. En årsbok... av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige. 1963 [tr. 1964], sid. 25—37.)
- Säasä. Skånsk samling. 21 (1964). Åsbo-Össjö, Sällskapet Skånsk samling, 1964. 8:o. 75, (1) sid. Kr. 10:—.
- Varbergs museum. Årsbok. 15 (1964). Varberg, Varbergs museum, 1964. 8:o. 175 sid. Kr. 12:—.
- Wieselgren, Sigfrid*, Minnen från Helsingborg. Hälsingborg, Gillet Gamla Helsingborg, 1964. 8:o. 112 sid. (Gillet Gamla Helsingborg. Handlingar. 12.)
- Västra Göinge hembygdsförening. Skriftserie. 12. Hässleholm, Västra Göinge hembygdsförening, 1964. 8:o. 99, (1) sid.

INNEHÅLL

Hilding Pleijel: Gunnar Carlquist	1
Birgitta Odén: Varberg och den ryska marknaden	6
Carin Bunte: Hällkistan som blev en ålabod	18
Thorsten Andersson: Väsilvret och dess mästare	25
Aktuellt om antikvariskt	35
Föreningsnytt	40
John Tuneld: Skånelandslitteratur	42

EFTERTRYCK, helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

STÖD

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening

BLIV MEDLEM

Årsavgiften 15 kr insättes på föreningens postgiro, Lund 246831, c/o kassören, museichef B.-A. Person, Varberg

Medlem erhåller kostnadsfritt ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Utkommer med tre häften 1965.

ÄLDRE HÄFTEN

av "Samlingar till Skånes historia", "Skånska Samlingar" och "Historisk tidskrift för Skåneland" samt andra av föreningen utgivna skrifter kan erhållas genom hänvändelse till föreningens sekreterare, docent Jörgen Weibull, Lund.

CWK GLEERUP BOKFÖRLAG
LUND

Kr 3:50